К 47

МОСТАЙ КАРИМ

АЙ ТОТОЛҒАН ТӨНДӘ

П
К97

МОСТАЙ КӘРИМ

АЙ ТОТОЛҒАН ТӨНДӘ

Өс шаршаулы трагедия

БАШҠОРТОСТАН КИТАП НӘШРИӘТЕ
ӨФӨ . 1965

С (Баш)
К 25

78781

Башк. республиканская
БИБЛИ КА 09
им. Н. К ОЙ

Ҡатнашалар:

Аҡъегет — 17-лә
Зөбәржәт — 17-лә
Тәнкәбикә — 50—52-лә
Шәфәҡ — 21-ҙә
Диуана — 30-ҙа
Дәрүиш — 55-тәрҙә
Ырысҡол — 60-тарҙа
Ишмырҙа — 11-ҙә
Ялсығол — 30-ҙарҙа
Беренсе аҡһаҡал
Икенсе аҡһаҡал
Өсөнсө аҡһаҡал
Сапҡын — 25-тәрҙә
Ирҙәр, ҡатындар

Беренсе шаршау

Йәй башы. Дала. Тирмәләр теҙелеп киткән. Тәнкәбикәнең тирмә алды. Усаҡ. Бейек таганға ҙур ҡаҙан аҫылған. Төрлө ергә балаҫтар, келәмдәр киптерергә эленгән. Күрәһең, был йәйләүгә яңы килгәндәрҙер. Шәфәҡ ҡаҙан тирәһендә урала. Тирмәнән Тәнкәбикә сыға. Ҡулында ҡамсы. Ул ҡайҙалыр китергә йыйынған.

Тәнкәбикә. Әле булһа ҡайтманымы шул Ялсығол?

Шәфәҡ. Күренмәне.

Тәнкәбикә. Ул йыбытҡының ауыҙынан һүҙе сыҡҡансы, ҡош бала сығарып өлгөрөр. Шуны ебәргән мин...

Шәфәҡ. Ашығып ҡайҙа барһын да, атлығып ҡайҙа ҡайтһын. Мөңрәр малы, илар балаһы бармы уның? Алда рәхәтлек көткән кеше генә ашыға бит ул, ҡәйнәм.

Тәнкәбикә. Ярай. Ниткән эш ул — бөтәгеҙ ҙә шул Ялсығолдоң араһына керәһегеҙ.

Шәфәҡ. Ҡыҙғаныс бит. Бер башына ҡәҙер юҡ бахырҙың.

Тәнкәбикә. Бәндәләргә яҙмышты беҙ тәғәйенләмәгән, килен.

Ағас атҡа атланып, Ишмырҙа инә.

Ишмырҙа *(йырлай).*

Атай миңә ат бирҙе:
— Эйәрлә лә сап,— тине,—
Сибәр кәләш алып бирәм,
Ҡосаҡла ла ят,— тине.

Тпру, ҡамыш сираҡ, уҡ ҡолаҡ!

Тәнкәбикә. Кит, телең ҡороғоро! Юнһеҙ йыр йырлап йөрөйһөң, алйот булдыңмы әллә? Бынау ҡамсы менән өҙә һыҙырырмын тегеләй.

Ишмырҙа. Был бит кейәү йыры, әсәй.

Тәнкәбикә. Бирермен һиңә кейәүҙе! Кит бар бынан! *(Шәфәҡҡа.)* Был арала ниңәлер эсем бошоп тора, килен. Яуҙағыларҙан да хәбәр юҡ. Сапҡын килгәнгә лә йыл тулып уҙҙы.

Шәфәҡ. Юлмырҙамды һаҡлай күр тип, сәхәр ваҡыттарында, ҡанлы йәштәр ҡойоп, аҡ теләктәр теләйем дә бит...

Тәнкәбикә. Түккән йәштәр тупраҡҡа һеңһә лә, теләгән теләктәр ерҙә ятып ҡалмаҫ. Фәрештәләрҙең амин тигән саҡтарына тура килеп, ҡабул булыр әле, иншалла.

Шәфәҡ. Шулай ғына була күрһен.

Ишмырҙа. Диуана әйтә, әсәй, күк тулы фәрештә күрҙем, ти, ҡатыҡтағы ҡорт төҫлө, мыжғып торалар, ти, Диуана әйтә. Ниндәй була ул фәрештә?

Тәнкәбикә. Әле һаман бында уралаһыңмы ни? Бар, уйыныңда бул! *(Саҡ ҡына ҡамсы тейҙереп ала.)*

Ишмырҙа. Диуана белгәнде лә белмәйҙәр... *(Шыңшып китә.)*

Тәнкәбикә. Ишмырҙа! Бар, йылҡысы Күсәрбайға әйт — күк дүнәнде тотоп эйәрләһен.

И ш м ы р ҙ а *(алыҫтан)*. Ярай!

Т ә н к ә б и к ә. Ҡуйсылар эргәһенә барып ҡайтайым тигәйнем. Күңелем бер ҙә генә урынында түгел.

Ш ә ф ә ҡ. Өс йыл буйы көтә-көтә эс-бауырҙарым көйөп бөттө инде, ҡәйнәм. Ун туғыҙ йәшемдә генә тороп ҡалдым бит мин унан. Киске шәфәҡ төҫлө һүнә барам, һүнә барам...

Т ә н к ә б и к ә. Хоҙай ҡушмағас, буйыңа ла уҙмай ҡалдың шул. Бала үҫтереп торор инең, исмаһам. Бер йыуаныс булыр ине.

Ш ә ф ә ҡ. Насип булмағандыр, күрәһең.

Т ә н к ә б и к ә. Теләккәйҙәребеҙ ҡабул булып, аҡ батшаның изге фармандары сығып, яу баҫылһа, бына ҡайтып та етерҙәр. Дан менән ҡайтырҙар, бойорған булһа.

Ш ә ф ә ҡ. Ҡасан ғына күрербеҙ ул көндәрҙе...

Т ә н к ә б и к ә. Ялсығол ҡалым менән эште яйлап ҡайтһа, ололар ҡоро уҙғарырбыҙ. Барсы, килен, ҡара тирмәгә инеп сыҡ, ҡымыҙ бешә торһондар. Мал һуйырға үҙем ҡушырмын.

Ш ә ф ә ҡ. Ярар, ҡәйнәм. *(Китә башлай.)*

Т ә н к ә б и к ә. Аҡъегет ҡайҙа китеп олаҡты?

Ш ә ф ә ҡ. Бая ғына Зөбәржәт килгәйне. Тау яғына ҡарай икәүһе һыбай сапты.

Т ә н к ә б и к ә. Ун етеләре тулһа ла, һаман балалар шул.

Ш ә ф ә ҡ. Ҡолонсаҡтар кеүек, һикереп уйнап ҡалһындар, кейәү менән кәләш саҡтарында. Көткәндәре бары бәхет кенә. Зөбәржәте — далала бер ҡыҙ. Аҡъегете — торғаны менән Йософ пәйғәмбәрҙең игеҙ һыңары. Өҫтәүенә үҙе сәсән.

Тэнкэбикэ. Ҡуй, килен, әҙәм балаһын пәйғәмбәргә тиңләмә, яҙыҡ булыр.

Алыҫтан тауыш: «Байбисә!.. Күк дүнән далаға ҡасты!»

Тэнкэбикэ. Гонаһ ҡына шомлоғо икән. *(Китә башлай.)*

Тәкмәс атып Диуана инә.

Диуана. Тәнкәбикә байбисә апай! Тәнкәбикә байбисә апай! Бер ирмәк һөйләйем әле. *(Шарҡылдап көлә.)*

Тэнкэбикэ. Һөйлә, Диуана, һөйлә.

Диуана *(һикереп аяғүрә баҫа)*. Анау Тәкүлгән ҡая бар бит әле. Шул ҡаяның башында бер инә бөркөт үҙенең дүрт балаһын талап үлтерҙе. Башта күҙҙәрен суҡыны ла шунан ҡанаттары менән тегеләрҙе ҡаянан бәреп төшөрҙө. Бына шулай тәкмәс-төкмәс, тәкмәс-төкмәс, тәкмәс-төкмәс *(тәкмәсләп күрһәтә)* тәгәрәп төштөләр. Ирмәген күрмәй ҡалдың, байбисә апай. *(Шарҡылдап көлә. Ҡапыл тәрән һағыш менән.)* Ниңә шулай итте икән ул инә бөркөт?

Тэнкэбикэ. Һин хата күргәнһеңдер, Диуана. Бөркөттөң балаһы берәү йә икәү генә була.

Диуана. Быныҡы дүртәү ине. Улайһа ҡалғандары сит ояныҡы булғандыр.

Тэнкэбикэ. Бар, килен, Диуананың тамағын туйҙырһындар. Асыҡҡандыр. Ас күҙгә берәү ҙә дүртәү булып күренә ул.

Шэфэҡ. Әйҙә, Диуана.

Диуана. Теге бөркөт ниңә шулай итте икән, байбисә апай? Ниңә һеҙ йәлләп иламайһығыҙ, таштан яралғандар?! *(Илай. Китәләр.)*

Т э н к э б и к э *(яңғыҙ)*. Булмаç, булмаç. Бөркөт ише ҡош батшаһы үҙ балаһын үҙе таламаç. Улай тиһэң, үҙ балаһын үҙе талап үлтергэн батша бермэ-бер. Дэрэжэһе ҙур булған һайын бэндэлэрҙең ҡаны ҡаты була. Ярай, был Диуананың һүҙҙэрен хэйерлегэ юрайыҡ. Рэнйеткэн кешелэрем булһа, хоҙай ярлыҡаһын мине... Билдэһеҙ хэүеф талай бауырымды. Күрэҙэгэ күренмэй булмаç. Ҡуйсылары ҡасмаç, иртэн барырмын. *(Тирмэгэ инэ.)*

Я л с ы ғ о л ҡайта. Ултыра.

Я л с ы ғ о л. Юлың уңып, эштең осона сығып ҡайтһаң, һиңэ яңы көпө, тигэйне байбисэ. Көпөһөн бирер, һүҙен елгэ сэсэ торғандарҙан түгел ул. Яңы көпө кейеп сығырға ни байрамым бар һуң минең? Шулай ҙа күңелем тынысланды. Бер тамырҙан ғына шытып сыҡҡан ике һабаҡ төçлө, Аҡъегет менэн Зөбэржэт ғүмерлеккэ бергэ ҡушыла. Бына шуға күңелем үтэ риза. Ун ете йыл буйы ҡарап үçтерҙем мин уны. Балам кеүек булып бөткэн инде... *(Ҡысҡыра.)* Байбисэ! Һин өйҙэме? Мин ҡайттым.

Т э н к э б и к э сыға.

Т э н к э б и к э. Бына бер иçэүэн. Ҡайтҡан да йэйелеп ултырған. Йэ, имен йөрөп ҡайттыңмы? Ҡасҡын-ҡараҡҡа тап булманығыҙмы? Киткэн мал теүэл барып еттеме?

Я л с ы ғ о л. Имен, байбисэ. Эммэ Ырыçҡол бей башта эҙһенде. Тағы егерме биш баш йылҡы, илле баш ҡуй өçтэгеҙ, ти.

Т э н к э б и к э. Шулай булыр уҡ тип шиклэнгэйнем. Ул комһоҙҙоң туйыр көнө булырмы? Илмырҙа бей үҙе

иҫән саҡта, Ырыҫҡол менән бөтәһе тураһында ла һөйләшеп, килешеп ҡалғайны лабаһа. Аҡъегеттең ун етеһе тулғас, ҡалымдың ҡалғанын түләп бөтөрөрһөгөҙ, тип васыятын әйтеп үлде. Беҙ вәғәҙәбеҙҙә торҙоҡ.

Ялсығол. Мин дә шуны әйттем. Ырыҫҡол бей оторо ҡарыша. Вәғәҙә ҡуйышҡанда Илмырҙа бей иҫән ине, уның бейлек дәрәжәһен дә мин ҡалым иҫәбенә индергәйнем, ти. Хәҙер бей үҙе лә, дәрәжәһе лә юҡ, ә тегендә бөтә бәндә тигеҙ, ти. Мин малдарҙы кире ҡыуырға ҡушҡас, шулай ҙа ризалашты.

Тәнкәбикә. Теле барып, шулай тинеме? Былдай мөртәтлеге өсөн Ырыҫҡол йәйләүенә бөгөн үк яу сабыр инем. Ярай, балалар хаҡына ҡалып торһон. Иллә Юлмырҙа яуҙан иҫән-һау ҡайтһа, ата намыҫын намыҫламаҫ ир түгел.

Ялсығол. Шул дегәнәк төбөндә нисек үҫкән шундай аҫыл сәскә? Зөбәржәтте әйтәм. Мин мал ҡыуып барғанды күргәс тә: «Мин уныҡы!» — тип, беҙҙең яҡҡа һыбай сапты.

Тәнкәбикә. Зөбәржәткә минең фатихамдан башҡа һүҙем юҡ. Ә Ырыҫҡол бей был һүҙҙәрҙе мал алыр өсөн түгел, беҙҙе кәмһетер өсөн әйткән булыр. Әйткәненә үкенмәгәйе әле. Донъяныҡы донъялыҡта ҡайтмағайы...

Ялсығол. Ырыҫҡол бей йәнә шуны әйтте икән: Һаҡмар далаһынан Ҡарағужа бейҙән Зөбәржәтте һоратып яусылар килде, әммә мин кире ҡаҡтым, Илмырҙа бейгә биргән вәғәҙәмдә ҡалдым, ти. Байбисәгә быныһын айыра әйт, минең ихласлығымды белеп торһон, ти.

Тәнкәбикә. Йәнәһе ул беҙгә рәхимлек күрһәтә. Хаттин ашты бит быныҡ тәкәбберлеге! Етәр шунда, ул Ырыҫҡолға һүҙем әрәм. Һин, Ялсығол, йәһәт кенә ҡуй-

сыларға хәбәр иттер. Матур ғына бер-ике ҡуй тотоп һуйһындар. Ни тиһәң дә, йола бар. Өлкәндәрҙең күңелен күреү кәрәк.

Я л с ы ғ о л. Ярай, байбисә, башҡарырмын. *(Китә.)*

Б а й б и с ә *(ҡысҡырып ҡала)*. Әй, Ялсығол, яңы көпөң ҡотло булһын! Әйткәндән ҡайтыу юҡ.

Я л с ы ғ о л *(ситтән)*. Рәхмәт, байбисә!

Т ә н к ә б и к ә. Ырыҫҡолдо әйтәм, ҡалай шашынды, ир арыҫландары яуҙа булғас та... *(Тирмәнең икенсе яғына үтә.)* Әй, кем бар унда? Гөлйемеш! Бынау балаҫтарҙы аҡ тирмәгә илтеп йәй. Ҡорҙо шунда уҙғарырбыҙ. *(Китә.)*

Бер аҙҙан һуң бер ҡ а т ы н инеп, эленгән балаҫтарҙы алып сыға. Дала яғынан Д ә р ү и ш килә, тирмә артынан Д и у а н а сыға.

Д и у а н а *(ҙур һөйәк кимерә)*. Ниңә уның иң тәмлеһен эсенә һалалар икән? Алып булмай ҙа булмай. *(Салҡан ятып, електе ауыҙына төшөрөргә маташа.)* Юҡ, төшмәй, нык йәбештергәндәр. Ҡуй, ашап туймағанды ялап туйырһыңмы? Һәлберғолаҡ кимереп бөтөрөр эле. Һәлберғолаҡ, маһ, маһ, маһ! *(Ҡарап тормай һөйәкте ырғыта, ул килә ятҡан Дәрүишкә тейә.)*

Д ә р ү и ш. Я рабби! Мосафирҙе шулай таш атып ҡаршылайҙармы ни, игелекһеҙ?!

Д и у а н а. Таш түгел, һөйәк тә ул. Кимереп бөтөрөп булманы.

Д ә р ү и ш *(һөйәкте күреп, ирендәрен ялап ала)*. Ризыҡты атыу гонаһ ул, ир-егет.

Д и у а н а. Мин ир-егет түгел, мин — Диуана! Һинең кәпәсең ҡалай мәрәкә! *(Дәрүиштең фәсен алып кейеп ҡарай.)* Тәт-тә-тә-тә. *(Һала, әйләндереп ҡарай.)* Суғы ла бар икән. Эт ҡойроғо төҫлө. Ҡойроғонан ғына

тотоп кейәһеңме? *(Дәрүиште әйләнеп карап сыға.)* Ябалаҡ төҫлө ҡалай йөнтәҫһең һин. Йә һинең үҙеңдең дә ҡойроғоң барҙыр эле. *(Шарҡылдап көлә.)* Ә һин ниңә көлмәйһең?

Дәрүиш. Мин алыҫ ерҙән киләм, алла бәндәһе, йонсоном. Кем йәйләүе була был?

Диуана. Минеке лә, байбисәнеке лә.

Дәрүиш. Далала йөрөгән малдар ҙа уныҡымы?

Диуана. Уныҡы ла, минеке лә. Анау ҡаялар ҙа, болоттар ҙа минеке. Ултырҙым киттем булыр шул болоттарға... Байбисәне генә ҡыҙғанам шул.

Дәрүиш. Байбисәнең кеме булаһың һуң һин?

Диуана. Диуанаһы. Әүәл минең Әҙерғол тигән исемем дә булған. Хәҙер юҡ инде. Байбисә әйтә, Диуананы рәнйетмәгеҙ, яҙыҡ булыр, ти.

Дәрүиш *(Диуанаға текләп ҡарап тора).* Маңлайыңда ҡара миңең дә бар икән...

Диуана. Миң түгел ул, фәрештә мөһөрө.

Дәрүиш. Нисә йәштәрҙә һин, алла ҡоло?

Диуана. Алла ҡоло түгел, Диуана мин. Һин үҙең ҡол.

Дәрүиш. Йәшеңде лә белмәйһеңдер шул, бисара.

Диуана. Йәшем юҡ минең. Былай ғына, йәшһеҙ генә йәшәйем мин. Ә һин кем һуң? Көпө салғыйҙарыңды ла эт талап бөткән.

Дәрүиш. Мин — Дәрүиш. Илдән-илгә йөрөп, иман таратам. Байбисәгә илтсе мине, Диуана, аяҡ балтырҙарым талды, хәлем бөттө. Өс көн инде тары бөртөгөләй ризыҡ йыйғаным юҡ.

Диуана. Байбисәнең тирмәһе ошо инде. Байбисә апай! Байбисә апай! Дәрүиш килде, Дәрүиш килде! Кәпәсенең суғы ла бар.

Турһыҡ күтәреп, тирмә эргәһенә Ш ә ф ә ҡ килә. Дәрүиште күреп, туҡтап ҡала.

Д ә р ү и ш *(үҙ-үҙенә)*. Собханалла! Ниндәй һыу һылыуы килеп баҫты минең алдыма? *(Күкрәген тотоп, эйелеп, һүҙһеҙ сәләм бирә.)*

Д и у а н а. Аяҡ балтырҙары талған Дәрүиш был, Шәфәҡ.

Ш ә ф ә ҡ тирмәгә инергә бара.

Д ә р ү и ш. Алйыған мосафиргә бер йотом һыу бирһәң, һылыу ҡыҙ, үҙеңә сауап булыр ине.

Д и у а н а. Ҡыҙ түгел ул, килен. Юлмырҙаның бисәһе. Юлмырҙа үҙе аҡ батшала яуҙа йөрөй. Төндә тояҡ тауыштары килә ине. Ҡайтырҙар шәт.

Д ә р ү и ш *(доға ҡыла)*. Шулай булһын.

Д и у а н а. Аллаһыәкбәр!

Ш ә ф ә ҡ тирмәгә инә. Дәрүиш аҫтыртын ғына ҡарап ҡала.

Д ә р ү и ш. Тәңренең ҡөҙрәте киң, аҫылын да, иҫәрен дә ярата. *(Ултыра.)*

Д и у а н а. Һин иҫәрме, әллә аҫылмы?

Д ә р ү и ш. Аҫыл түгел.

Д и у а н а *(һикергеләп)*. Аҫыл, аҫыл! Көпө салғыйҙарың аҫылынып-аҫылынып төшкән.

Ш ә ф ә ҡ ҙур туҫтаҡ менән ҡымыҙ сығара.

Ш ә ф ә ҡ. Мә, ҡымыҙ эс, бабай, йөрәгеңә ял булыр.

Д ә р ү и ш *(ҡымыҙҙы ала, нимәлер уҡына, яйлап ҡына эсә)*. Рәхмәт, һылыу, теләгән теләктәрең ҡабул булһын.

Ш ә ф ә ҡ. Шулай ғына булһын.

Байбисә күренә.

Д и у а н а. Байбисә! Дәрүиш, Дәрүиш килде!

Д ә р ү и ш *(урынынан тора)*. Йорт-ереӊ, мал-тыуарыӊ именлектә, күӊел-хәтерҙәреӊ бөтөнлөктә булһын, байбисә. Баш өҫтөӊдән ырыҫ ҡошо китмәһен.

Т ә н к ә б и к ә. Рәхмәт, мосафир, амин, шулай булһын, һинеӊ дә күӊелеӊ таплы, күҙеӊ яман булмаһын. Төклө аяғыӊ менән рәхим ит әйҙә.

Д ә р ү и ш. Ултырышып доға ҡылайыҡ.

Доға ҡылалар.

Д и у а н а. Мин икенсе тапҡыр доға ҡылдым инде.

Д ә р ү и ш. Ҡылған һайын доға яӊырыр, ти. *(Байбисәгә текләп ҡарай.)*

Т ә н к ә б и к ә. Алыҫтан юл тотаһыӊмы, мосафир? Ниәттәреӊ яҡшылыр тип өмөт итәбеҙ.

Д ә р ү и ш. Мин пәйғәмбәр илсеһе, байбисә. Пәйғәмбәрҙеӊ изге ҡәбер ташын үҙ ҡулдарым менән һыйпап, зәмзәм ҡойоһонан тамсы-тамсы һыу эсеп килгән әҙәммен мин. Был фани донъяла бәндәләргә иман таратыуҙан башҡа шөғөлөм юҡ минеӊ.

Т ә н к ә б и к ә. Юлыӊ изге икән, мосафир.

Д ә р ү и ш. Изге...

Т ә н к ә б и к ә. Йөрөгән ерҙәреӊдә именлекме?

Д ә р ү и ш. Именлек, байбисә. Һеҙгә лә яҡшы хәбәрҙәр килтерҙем. Аҡ батшаныӊ ғәскәрҙәре еӊеп, илегеҙгә тыныслыҡ ҡайтты. Көткән кешеләрегеҙҙеӊ юлы аҡ булыр. *(Шәфәҡҡа ҡарай.)* Оҙаҡламай ҡайтып етерҙәр.

Д и у а н а *(ергә ятып тыӊлай)*. Юҡ, бөгөн тояҡ тауыштары ишетелмәй.

Т э н к э б и к э. Һин, Диуана, мосафирҙең һүҙен бүлдермә. *(Дәрүишкә.)* Яҡшы хәбәр өсөн, изге кеше, саҙаҡа итеп, көтөүемдән үҙеңә оҡшаған йылҡыны һайлап ал.

Д э р ү и ш. Юҡ, юҡ, байбисә. Мин көн кешеһе түгел, дин кешеһе. Туҡланырлыҡ ризыҡ, төн төнәрлек урын бирһәң, саҙаҡаң шул булыр. Донъя малы миңә кәрәкмәй.

Ш э ф э ҡ *(үҙ-үҙенә)*. Ниндәй изге йәнле әҙәм...

Т э н к э б и к э. Һинеңсә булһын, көсләмәйем. Килен, был тирмәгә генә тиҙ үк ҡор әҙерлә. Тамаҡ ялғап, мосафир ял итер.

Ш э ф э ҡ. Ярар, ҡәйнәм. *(Тирмәгә инә.)*

Т э н к э б и к э. Яҡшы ҡунаҡ үҙ ризығы менән йөрөр, ти. Бик уңайлы мәлгә тап булдың. Уртансы улымдың кәләше өсөн бөгөн генә ҡалым түләп бөтөрҙөм. Аҡ тирмәлә кисен мәжлес булыр. Түр башыма рәхим итерһең.

Д э р ү и ш. Мин Дәрүиште ололауың өсөн хоҙай үҙеңде ололаһын, гонаһтарыңды кисерһен. Бәндә гонаһһыҙ булмаҫ...

Д и у а н а. Мин дә гонаһлымы, Тәнкәбикә байбисә апай?

Т э н к э б и к э. Һинең гонаһың юҡ, Диуана.

Д э р ү и ш *(үҙ-үҙенә)*. Тәнкәбикә?..

Т э н к э б и к э. Әйҙә, тирмәгә уҙ, мосафир.

Д э р ү и ш. Тәнкәбикә тинеме исемеңде, байбисә?

Т э н к э б и к э. Минең исемемде шул бер Диуананан башҡа кеше әйтмәй. Илмырҙа бей үлгәндән бирле байбисә тип кенә йөрөтәләр. Минең исемем, ахыры, һине шомландырҙы?

Д э р ү и ш. Юҡ, байбисә, үтә матур исем. Тәүтапҡыр ишетәм. Шуға ғына бер аҙ сәйер тойолдо. Илмыр-

78781
Башк. республиканская БИБЛИОТЕКА им. Н. К. КРУПСКОЙ

ҙа бей исеме миңә таныш. Үҙен белмәһәм дә, данын беләм. Мәрхүм икән, урыны оҗмахта булһын.

Т ә н к ә б и к ә. Тирмәгә уҙ, Дәрүиш, тамаҡ ялға. *(Инәләр.)*

Д и у а н а. Был Дәрүиштең күҙҙәре тап ябалаҡ күҙе төҫлө. Бер урында тәгәрәшеп тик тора... Ҡая төбөндәге теге бөркөт балаларын күмеп ҡайтайым әле. Үлгәндәрҙе ергә күмәләрсе... *(Китә.)*

Икеһе тирмәнең ике яғынан югереп, З ө б ә р ж ә т менән А ҡ ъ е г е т сыға. Икеһе лә һыбай кейемендә. Зөбәржәт Аҡъегеттең ҡосағына атылып килеп инә.

З ө б ә р ж ә т. Ғүмерлеккә һинең ҡосағыңа инеүем ошо булһын ине, ҡыйғыр ҡошом!

А ҡ ъ е г е т. Зөбәржәтем! Хәҙер беҙҙе һис кем айыра алмаҫ.

З ө б ә р ж ә т. Хоҙай мәрхәмәтле, Аҡъегет, икебеҙҙе бер тупраҡта яратҡан. Беҙ тыуғас та, беҙҙе ҡауыштырған, шулай булғас, беҙҙе кем айырһын, ти.

А ҡ ъ е г е т.

Нурланып та балҡып ҡояш ҡалҡа,—
Ул уң битең һинең, Зөбәржәт.
Моңайып та бойоғоп аҡ ай бата,—
Ул һул битең һинең, Зөбәржәт.
Ай ҡалҡҡан саҡта, һул битеңдән
Үбеп йоҡлатырмын, Зөбәржәт.
Ҡояш сыҡҡан саҡта, уң битеңдән
Үбеп уятырмын, Зөбәржәт.
Көткән моратыма етермен,
Үбеп үлһәм, шаһит китермен.

З ө б ә р ж ә т. Һин үбеп үлһәң, мин һине үбеп терґеҙермен, мин үлһәм, һин үбеп терґеҙерһең, шулай булғас беҙгә үлем юҡ, Аҡъегет! *(Тағы ҡосағына ташлана.)*

А ҡ ъ е г е т. Әгәр ҙә һин сит ерҙәрҙә тыуып үҫһәң, ғүмергә һине күрә алмаған булһам, мин нишләр инем икән, Зөбәржәт? Ул саҡта ла һине эҙләп табыр инем, тауҙар ашыр, дарья кисер инем, әммә табыр инем.

З ө б ә р ж ә т. Тауышыңдан танып, үҙем эҙләп килер инем һине, Аҡъегет. Таянған таяҡтарым энә ҙурлығы, аяғымдағы итек табандарым япраҡ ҡалынлығы ҡалһа ла, һине эҙләп табыр инем. *(Шаярып, һуҙып һөйләй.)*

Мин Зөбәржәт атлы инем,
Аҡъегеттең йәре инем,
Шуны эҙләп бара инем,—

тиер инем. *(Көлә.)*

А ҡ ъ е г е т. Бер ҡасан да беҙ ундай көндәргә төшмәбеҙ.

З ө б ә р ж ә т. Уйнағандар уйға килмәһендәр. Тәүбә, тәүбә!

А ҡ ъ е г е т. Хәҙер килмәҫтер инде.

Күкрәгемдә кәрем бар,
Яндарымда йәрем бар.
Береһе сыҡһа, береһе ҡалыр —
Эсемдә ике йәнем бар.

Кәр тигәнем — Зөбәржәт,
Йәр тигәнем — Зөбәржәт,
Эстәремде нурлап торған
Йән тигәнем — Зөбәржәт!

З ө б ә р ж ә т *(ҡапыл һағышлы)*. Донъялар бит беҙ тигәнсә генә түгел, Аҡъегет, аҡ батша тағы, ағайың кейек, һине лә яуға ебәрһә, мин нишләрмен?

А ҡ ъ е г е т. Шәфәҡ еңгәм һымаҡ, сабырлығың йыйып, көтөрһөң.

З ө б ә р ж ә т. Юҡ, Аҡъегет, улай көтөргә минең сабырлығым етмәҫ. Һинән башҡа бер көн торор хәлем

юҡ. Ауға китһәң дә, яуға китһәң дә, һинән ҡаласаҡ түгелмен. Ниндәй егеттән кәм һыбай сабам да, ниндәй мәргәндән ҡайтыш уҡ атам?

Аҡъегет. Бисәм түгел, уң ҡанатым булырһың һин, Зөбәржәт. Уң ҡанатһыҙ ҡайҙа осһон шоңҡар? Һинһеҙ барған юлым абындырыр. Бер ҡасан да яңғыҙ юлға сыҡмам... Ысынлап та, һин бигерәк хәтәр һыбай сабаһың. Бая хатта мине уҙып киттең.

Зөбәржәт. Һин эргәмдә саҡта, миңә һис ни ҡурҡыныс түгел, хатта, хатта...

Аҡъегет. Ҡуй, Зөбәржәт, эйтмә ундай һүҙҙе.

Зөбәржәт *(шатланып, иркәләнеп)*. Аҡъегет! Әгәр мине дейеү урлап китһә! Бына шулай ҡапыл юҡ булһам. *(Ҡысҡырып көлөп, тирмә артына йүгерә.)*

Аҡъегет. Ә мин уны ҡыуып етермен дә һине шулай тартып алырмын. *(Икенсе яҡҡа тирмә артына йүгерә.)*

Бер аҙҙан баяғыса ҡара-ҡаршы йүгереп килеп, бер-береһенең ҡосағына ташланалар.

Зөбәржәт. Абау, ниндәй ҡурҡыныс икән был дейеү. Ҡосағына ҡыҫып, йәнемде сығара яҙҙы. *(Аҡъегеттең күкрәгенә башын һала.)*

Аҡъегет. Ишетәһеңме, йөрәгем нисек талпына. Ҡанатлы ҡошмо ни?

Зөбәржәт. Ул ҡошто мин алтын ситлектә генә тотормон. Бирәүгә лә, бирәүгә лә бирмәм.

Аҡъегет. Һыртына эйәр теймәгән байтал кейек, ҡырыҫ инең быға тиклем һин, Зөбәржәт. Бөгөн бөтөнләй бүтәнһең.

Зөбәржәт. Бөгөн мин ғүмерлеккә, мәңгелеккә һинеке булдым.

А к ъ е г е т. Әүәл төндә төшөмдә, бер төйләгән күк күгәрсенде инде типтем тигәндә генә, уяныП киттем. Уянғас та һине уйланым.

З ө б ә р ж ә т. Анау Ҡарағужа тоҡомонан яусылар килеүгә булғандыр. Шулар килгәс, быуындарым талды.

А к ъ е г е т. Ярай әле атайың ныҡ торған, ҡөҙрәтле Ҡарағужа тип ҡойолоп төшмәгән.

З ө б ә р ж ә т. «Минең ҡыҙым да, биргән вәғәҙәм дә бераү генә, ҡат-ҡат бирә торған ҡыҙым да, ҡат-ҡат үҙгәртә торған вәғәҙәм дә юҡ»,— тигән атайым. Асыуланып аттарына ҡамсы һуғып, атайыма ниҙер янап, тегеләр төн йөҙөндә кире сапты. Атайым шулай ҙа шомланып ҡалды.

А к ъ е г е т. Ҡарағужа кеүек бейҙең ниәтен кире ҡағыу уйын түгел, Зөбәржәт. Шулай ҙа батыр кеше һинең атайың.

З ө б ә р ж ә т. Атайым миңә бары бәхет теләй. Минең бәхетем — бары һин генә.

А к ъ е г е т. Моғайын, бөгөн әсәйем ҡор уҙғарыр. Йәш-елкенсәк, күл буйына сығып, беҙҙең хаҡҡа уйын ҡорор. Күл уртаһындағы аҡ томбойоҡ төҫлө, уйын уртаһында һин булырһың, Зөбәржәт. Ә мин йөҙөп кенә барырмын да шул сәскәне өҙөп алырмын.

З ө б ә р ж ә т. Өҙ, Акъегет, өҙ! Ул — һинеке!.. Ә беҙ шундай тыйнаҡһыҙ балаларбыҙ, әсәйең алдына теҙләнеп, рәхмәт әйтмәнек, фатиха алманыҡ.

А к ъ е г е т (*Зөбәржәтте етәкләп тирмә ишегенә килә, икеһе лә теҙләнәләр*).

Әсәкәйем, хәләл һөтөң биреп,
Һөйөп үҫтергәнһең улыңды,
Изге фатихаңды бирсе, әсәй,
Башыбыҙға һал шәфҡәт ҡулыңды...

Һин йорттамы, эсэй?

Тирмэнэн, һаҡалын һыйпап, башта Д э р ү и ш сыға. Йэштэр аптырап ҡала. Унан һуң Т э н к э б и к э күренэ.

Т э н к э б и к э *(Дэрүишкэ)*. Улым Аҡъегет менэн булыр киленем Зөбэржэт ошо инде. Фатихаңды бирсе, мосафир.

Д э р ү и ш. Раббым! Аҡъегет илэ Зөбэржэт атлы ҡолдарыңа ғүмерлек инсаф вэ итағэтлек бир, татыулыҡ вэ мөлкэт бир. Аллаһыэкбэр!

Т э н к э б и к э. Был — пэйғэмбэр илсеһе, Дэрүиш — изге эҙэм, балалар. Бар шөғөлө — бэндэлэргэ иман таратыу.

Дэрүиш баш эйэ.

А ҡ ъ е г е т. Беҙҙе ҡауыштырып, мэңгелек сауап алдың, эсэй, атайымдың васыятына тоғро булдың. Алдарыңа теҙлэнеп, мең рэхмэттэр уҡыйбыҙ.

Т э н к э б и к э. Васыят, йола, ҡанун — беҙҙең өсөн изге. Һеҙ ҙэ уларға ҡарата хыянатта булмағыҙ. *(Башта Зөбэржэттең башына уң ҡулын һала.)* Күкрэк һөтөм биреп үҫтермэһэм дэ һине, Зөбэржэт, күкрэгемэ ҡыҫып, фатихамды бирэм. Минең ояма килэһең, балам булырһың. *(Аҡъегеттең башына ҡулын һала.)* Йэшермэйем, иң яратҡан улым һин, Аҡъегет, аҡ бэхеттэр генэ юлдашың булһын. Амин.

А ҡ ъ е г е т *(һикереп аяғүрэ баҫа, Зөбэржэт тэ тора)*. Эсэкэйем, һин мине ошо яҡты донъяға килтереп бер бэхетле иттең, йэнэ тағы донъя саҡлы бэхет бирҙең — Зөбэржэтем менэн ҡауыштырҙың. Шунан башҡа бэхет тэ, мөлкэт тэ кэрэкмэй миңэ, эсэкэйем.

Ҡояшым бар, айым бар,
Хозурланыр яйым бар,
Һин бирҙең бит шуларҙы, эсэкэй!

Аҡ бәхеткә юл булдым,
Мөхәббәткә ҡол булдым,—
Һин бирҙең бит шуларҙы, әсәкәй!

Т ә н к ә б и к ә. Әммә, балам, йөрәк ҡоло булмағыҙ, аҡыл ҡоло булығыҙ. Юғиһә, күңел — дарья, ерле юҡҡа тулҡынланыусан була.

А ҡ ъ е г е т. Кәңәш һүҙең өсөн рәхмәт, әсәй. Тик шулай ҙа изге ниәтле йөрәк кешене яманлыҡҡа өндәмәҫ инде.

Т ә н к ә б и к ә. Әле һин бала шул. Аҡыл менән йөрәк тартышы нәмә икәнен белмәйһең. Әгәр шундай хәлгә дусар булһаң, аҡылыңды тыңла.

А ҡ ъ е г е т. Әсә һүҙе — миңә яҙмыш һүҙе. Ә яҙмыштан уҙмыш юҡ, тиҙәр, яҡшы һүҙеңдән сыҡмабыҙ, әсәй.

Д ә р ү и ш. Шулай... Шулай итағәтле булығыҙ.

Дәрүиш, бер ситкә китеп, башын эйеп ултыра.

(Үҙ-үҙенә.) Алдарында башланмаған күпме наҙ, күпме рәхәтлек. Арттарында үкенерлек һис нәмә юҡ. Ах, ғүмер, ғүмер...

Т ә н к ә б и к ә. Бына ағайың яуҙан ҡайтҡас та, бөтә даланы шаулатып туй яһарбыҙ, бәйге асырбыҙ. Илмырҙаның тоҡомо иҫән әле! Ә хәҙергә уйнап-көлөп ҡалығыҙ.

А ҡ ъ е г е т. Беҙ китәйекме инде, әсәй?

Т ә н к ә б и к ә. Сабыр итегеҙ. Килен! Шәфәҡ!

Ш ә ф ә ҡ тирмәнән сыға.

Ш ә ф ә ҡ. Мине саҡырҙыңмы, ҡәйнәм?

Т ә н к ә б и к ә. Эйе. Анау ике ҡытай сынаяғы барсы. Шуларға ҡойоп ҡымыҙ сығар.

Ш ә ф ә ҡ. Ярар, ҡәйнәм. *(Китә.)*

Т ә н к ә б и к ә. Һеҙ ул саҡта әле икегеҙ ҙә имсәк балаһы инегеҙ. Ошондай бик матур көндө атайың мәрхүм ҙур бәйге уҙғарҙы. Оло ҡорҙа ил уҙамандары шығырым тулы ине. Шул ҡорҙа Ырысҡол бей менән Илмырҙа бей, һеҙҙе йәрәштереп, туҫтаҡ эсте. Байрам йәнә өс көн барҙы. Аҡман сәсән, бисара, һеҙгә арнап йыр сығарҙы.

А ҡ ъ е г е т.

Күккә баҡһам — ни күрәм —
Ике йондоҙ ҡуш икән.
Ергә баҡһам — ике сабый —
Ике йондоҙ ошо икән.

Ошо йырмы, әсәй?

Т ә н к ә б и к ә. Эйе.

Сынаяҡтар тотоп, Ш ә ф ә ҡ сыға.

Бына ошо сынаяҡтарҙан эстеләр улар. Ун ете йыл тулғас, хәҙер үҙ ырыҫығыҙ өсөн үҙегеҙ эсегеҙ. Ошо пар сынаяҡ төҫлө, бәхетегеҙ тулы булһын.

Шәфәҡ сынаяҡты башта Зөбәржәткә бирә. Зөбәржәт сынаяҡты ирененә килтерә лә туҡталып ҡала. Аҡъегеткә һуҙғанда, Шәфәҡтең ҡарашы Дәрүиш ҡарашына тап була. Шәфәҡ сынаяҡты төшөрөп ебәрә. Бөгәһе лә ҡаушап ҡала.

Т ә н к ә б и к ә. Ни булды һиңә, килен?

Ш ә ф ә ҡ. Белмәйем. Ҡапыл зиһенем таралып китте. Ҡулыма кемдер һуҡҡандай булды.

Т ә н к ә б и к ә. Яҡшы йороҡ түгел, хәйерлегә булһын.

А к ъ е г е т. Хафаланма, эсэй, сынаяғы бөтөн ҡалды. Түгелгэн һэр тамсы ҡымыҙҙы яманға юрамайыҡ.

Ш э ф э ҡ. Көйөнмэсе, ҡэйнэм. Бер мин генэ ғэйепле.

А к ъ е г е т. Күрэҙэгэ, төрлө ырымға ғүмер буйы үтэ ныҡ ышандың, эсэй. Ҡара, ана, бер ни үҙгэрмэне. Ҡояш баяғыса уҡ балҡый, үлэндэр баяғыса уҡ йэшелдэр. Шомло уйҙарыңды ситкэ ат, эсэй. Бөгөнгө ҡыуанысҡа күлэгэ төшөрмэйек. Һин фатихаңды бирҙең. Бер түгел, биш туҫтаҡ түгелһэ лэ, хэҙер беҙгэ һис ни булмаясаҡ.

Д э р ү и ш. Тэҡдирҙэребеҙ маңлайҙарыбыҙға яҙылған. Уны һис ни юя алмай. Хэүефлэнмэ, байбисэ, яҙғаны булыр.

А к ъ е г е т. Эсэй! Икэүебеҙ бер туҫтаҡтан эсэйек тэ ҡуяйыҡ. Был хатта яҡшыраҡ та. Шулай бит, эсэй?

Тэнкэбикэ өндэшмэй.

З ө б э р ж э т. Ниңэ өндэшмэйһең, байбисэ? Туҫтағыбыҙ мөлдөрэмэ тулы. Мэ, Аҡъегет, һин башлап эс уны!

А к ъ е г е т. Юҡ, Зөбэржэт. Үҙ өлөшөңдэн тэүҙэ һин ауыҙ ит.

Тэүҙэ Зөбэржэт ауыҙ итэ, унан Аҡъегет түңкэреп эсеп ҡуя.

Бындай тэмле ҡымыҙҙы ғүмерҙэ лэ эскэнем юҡ ине.

Т э н к э б и к э. Яртышар ризыҡ йыйҙығыҙ, балалар, бэхетегеҙ ярты-йорто була күрмэһен.

А к ъ е г е т. Икебеҙгэ бер бөтөн булһа, беҙ шуға бик шөкөрбөҙ, эсэкэйем.

Д и у а н а югереп инэ, уның артынан И ш м ы р ҙ а эйэргэн.

Диуана. Байбисә! Байбисә! Һөйөнсө! Һөйөнсө!

Ишмырҙа *(һикергеләп)*. Һөйөнсө! Һөйөнсө! Һөйөнсөгә биш алтын, һөйөнгәнгә ун алтын!

Диуана. Һөйөнсө! Һөйөнсө! Ниңә һеҙ һөйөнмәйһегеҙ?

Тәнкәбикә. Имен хәбәрең менән әле беҙҙе һөйөндөрмәнеңсе, Диуана...

Диуана. Әле генә сапҡын сабып үтте. Яуҙағылар ҡайтып килә, ти, ғәскәр инде Ҡаҡ түбәне артылды, ти.

Ишмырҙа. Теге сапҡындың аты ҡара тиргә батҡан. Үҙенең уҡ-йәйәһе көйәнтә саҡлы. Ағайымдың йәйәһен мин дә тартып ҡарармын әле.

Бөтәһе лә йәнләнеп китә.

Тәнкәбикә. Урының ожмахта булһын, Диуана. Һөйөнсөгә һиңә баштан-аяҡ яңы кейем, ә, Ишмырҙа, һиңә ебәк елән.

Диуана. Һөйөнсөһөнә һин миңә кәләш алып бир, байбисә. Бөтәһенең дә кәләше бар, бер минеке генә юҡ. Ишмырҙаға ла кәләш бир.

Тәнкәбикә. Ни әйтәһең инде был иҫәргә. Бөтә кеше лә кәләшле булмай ул.

Шәфәҡ *(баҫҡан ерендә сайҡалып китә)*. Был шатлыҡтарҙы ла күрер көнөм бар икән! Йөрәгем, йөрәгем ойой, әсәкәйем. *(Тәнкәбикәгә килеп һыйына.)*

Тәнкәбикә. Ҡапыл шатлыҡ ҡайғынан да ауыр, ныҡ бул, балам.

Диуана *(ятып тыңлай)*. Тояҡ тауыштары ишетелә. Берәүһенең аты үтә ҡаты баҫа. Шул, моғайын, Юлмырҙалыр әле.

Тәнкәбикә. Бына йыйыр ризыҡ булғас, тартып ҡайтара.

А к ъ е г е т. Зөбәржәт менән беҙ ағайыма ҡаршы сабайыҡмы, эсәй? Беҙҙең аттар эйәрләнгән көйө тора.

Т ә н к ә б и к ә. Яуға киткәнде оҙата бармайҙар, яуҙан ҡайтҡандың юлына югереп сыҡмайҙар, балам. Боронғолар сабыр булырға ҡушҡан.

Д ә р ү и ш. Бына, байбисә, минең хәбәрҙәрем хаҡ, һинең теләктәрең ҡабул булды.

Т ә н к ә б и к ә. Беҙҙе шатландырҙың, үҙеңде хоҙай ҡыуандырһын.

Ш ә ф ә ҡ. Сабырлығым бөттө, ҡәйнәм, донъя зыр әйләнә. Ебәрһәнә мине, ҡаршы югерәйем. Юлмырҙаны йөрөтөп ҡайтҡан аттың ялын һөйөп, ике ҡашын берсә үбәйем.

Т ә н к ә б и к ә. Сабырлығың юйма, килен, ярамай.

З ө б ә р ж ә т *(Шәфәҡ эргәһенә килә)*. Шатлыҡ һине нескә талдай бөктө. Башың күтәр, булыр килендәшем. Бөтәбеҙ ҙә бергә хөр йәшәрбеҙ.

Ш ә ф ә ҡ. Йылдарын көтөү былай түгел ине, ошо күҙ күремен көтөү бигерәк ауыр.

Д и у а н а. Ана һыртҡа һыбай килеп сыҡты. Тағы... тағы... ҡалай күптәр!

Бөтәһе лә шул яҡҡа ҡарай, Дәрүиш кенә ҡуҙғалмай.

И ш м ы р ҙ а. Алдан өсөнсөһө әллә ағайым инде.

Т ә н к ә б и к ә. Юҡ, ул түгел. Үҙ һөйәгемде үҙем таныр инем.

А к ъ е г е т. Анау дүртенсеһе булһа булыр ағайым.

Т ә н к ә б и к ә *(Шәфәҡҡа ҡарап ала)*. Килен! Яуҙан ҡайтҡан ирҙе шулай ҡаршылайҙармы ни? Өҫ-башыңды ҡара. Ирең ни уйлар?

Ш ә ф ә ҡ *(ҡапыл аңына килә)*. Әсәкәйем! Ысынлап та! Бына бер иҫәүән. Ниндәй кейемемдә кейәйем икән, ҡәйнәм?

Т ә н к ә б и к ә. Оҡшағанын үҙең һайлап кей.

Ш ә ф ә ҡ. Юлмырҙа менән ҡауышҡан көндө туйҙа кейгән кейемемде кейһәм, нисек булыр?

З ө б ә р ж ә т. Шуныһын кей, Шәфәҡ, шуныһын! Был ҡауышыу туйға бәрәбәр.

Ш ә ф ә ҡ тирмәгә югереп инә. Оҙаҡ пауза.

Т ә н к ә б и к ә. Теге сапҡын нишләп беҙгә ҡағылманы икән?

Д и у а н а. Кешеһеҙ бер ат етәктә аҡһап килә. Үҙе тартыла.

А ҡ ъ е г е т. Нишләп һуң мин һаман ағайымды таный алмайым? Һин таныйһыңмы, әсәй?

Т ә н к ә б и к ә. Күҙҙәрем томалана, һис ни күрмәйем.

А ҡ ъ е г е т. Алдағылар йәйләүгә лә етте. Ағайым, йөҙ башы кеше, алда булырға кәрәк ине.

Д и у а н а. Теге аҡһаҡ аттың югәнен һалдырып, далаға ебәрҙеләр. Юҡ, китмәне, йәнә эйәрҙе...

Бөтәһе лә һүҙһеҙ ҡарап торалар. Кейенеп, Ш ә ф ә ҡ сыға.

Ш ә ф ә ҡ *(үҙ-үҙенә)*. Бына, туй күлдәге кейеп, һинең менән ҡауышырға сыҡтым, Юлмырҙа. Ә һин атыңа ҡамсы һуғып, ниңә сабып ҡына ҡайтмайһың? Тәҡәттәрем, тәҡәттәрем ҡалманы бит инде. *(Аҡъегет менән Зөбәржәт араһына килеп баҫа.)* Күренәме инде? Ҡайһыһы Юлмырҙа? Юлмырҙа ҡайһыһы?

Өндәшмәйҙәр. Тирмә артынан ғ ә с к ә р үтә башлай.

Т э н к э б и к э *(алдағы һыбайға өндәшә)*. Байыш, был һин түгелме һуң? Ниңә эргәңдә Юлмырҙа юҡ? *(Һыбай һүҙһеҙ уҙа)*. Ниңә өндәшмәйһең, Байыш?

А ҡ ъ е г е т. Башын ғына эйеп уҙҙы.

Т э н к э б и к э. Әй, Барлыбай, Юлмырҙа нишләп артта ҡалды? *(Алға ынтыла.)*

А ҡ ъ е г е т. Быныһы ла башын эйеп үтте.

Т э н к э б и к э. Һин яуап бир, исмаһам, Ҡолош, ниңә арағыҙҙа Юлмырҙа юҡ?

Д и у а н а. Бөтәһе лә үтеп бөттөләр.

Т э н к э б и к э. Был ни тағы? Ниңә береһе лә яуап ҡайтарманы?

Яуҙан ҡайтыусыларҙың береһе, инеп, байбисә алдына югән һәм кескәй төйөнсөк илтеп ҡуя. Диуана югереп барып югәнде ала, төйөнсөктө ҡапшай.

Д и у а н а. Бынау төйөнсөктә әллә алтын инде, байбисә?

Т э н к э б и к э *(төйөнсөктө сисә)*. Тупраҡ! Ҡара тупраҡ! Юлмырҙаның ҡәбер тупрағы! Ах, балам, балам!

Ш э ф э ҡ. Юлмырҙа! Юлмырҙа! Яныңа ал, үҙ яндарыңа ал мине, Юлмырҙа! Ошо туй күлдәгем кәфенем булһын! *(Үкһеп, Зөбәржәт менән Аҡъегет араһына ауа, тегеләр тайшанып китә. Шәфәкты бәрәү ҙә тотмай.)*

Т э н к э б и к э. Ғүмерем буйы ниңә язалайһың мине, тәңрем? Ниңә? Гонаһтарым шулай уҡ ғүмергә язаларлыҡмы икән ни? *(Ҡапыл тынып ҡала.)* Балам... балам... балам...

Диуана Шәфәҡ эргәһенә килеп сүгәләй. Башын һыйпай.

Д и у а н а. Илама, Шәфәҡ, һин минең кәләшем булырһың.

Ш а р ш а у

Икенсе шаршау

Бер нисә көн үткән. Т ә н к ә б и к ә н е ң тирмә эсе. А ҡ һ а ҡ а л д а р килгән, Д ә р ү и ш тә бар. Әле генә ит ашап бөткәндәр. Ҡымыҙ эсергә керешергә торалар. Ш ә ф ә ҡ бер ситтә.

Т ә н к ә б и к ә. Аҡһаҡалдарҙың ҡулдарына һыу ҡой ҙа, килен, эшеңде ҡара.

Шәфәк, тас, комған тотоп, кунактарҙың кулдарын йыуҙыра.

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Рәхмәт, байбисә, һыйың тәмле булды. Ризығыңды һәр саҡ шулай киң ҡылһын.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Илмырҙаның йомартлығы ҡороңдо ташлап китмәне, килен, бәрәкәт өҫтөнә бәрәкәт күр. Һин байбисә генә түгел — бейбисәһең.

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л. Йомартлыҡтан мөлкәт кәмемәй ул. Көнфәйә-күн. Донъя беҙҙән дә тороп ҡалыр. Ашап-эсеү, эһем, үҙе бер ғүмер ул. *(Шәфәҡ һыу ҡойғансы, бармаҡтарын ялап ҡуя.)*

Т ә н к ә б и к ә. Инде ҡымыҙынан етешегеҙ.

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л. Аштан оло булып булмаҫ, етешербеҙ. *(Ҡомһоҙланып ҡымыҙ эсә.)* Тамырҙарға таралып китте бөтөнләй.

Ш ә ф ә ҡ сыға.

Т ә н к ә б и к ә. Ырыҫҡол бейгә лә хәбәр иттергәйнем. Ниңәлер килмәй ҡалды.

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л. Ил башының илдә эше булғандыр.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Бей биләмдә йөрөмәҫ.

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Килмәҫ бейҙе көтөп булмаҫ.

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л *(ҡымыҙ эсә)*. Эйе ләбаһа.

Т э н к э б и к э. Төндәр йоҡламайса уй уйланым. Бер төрлө лә осона сыға алманым. Һеҙҙән һорай торған оло кәңәшем бар. Ғәҙел хөкөмөгөҙҙө сығарығыҙ, аҡһаҡалдар.

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Эйе, байбисә, донъяң кителеп ҡуйҙы. Әммә үлгән артынан үлеп булмай. Тереләр тере тормош менән көн күрә.

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л *(ҡымыҙ эсә)*. Ашай-эсә, донъя көтә.

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Үтә өҙгөләнмә, байбисә.

Т э н к э б и к э. Өҙгөләнеп хәҙер ни ҡылаһың? Донъяны бер яйға һалыу кәрәк.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Бына кәңәшәйек.

Т э н к э б и к э. Шәфәҡ килен елэк кеүек сағында ирһеҙ ҡалды. Беләһегеҙ, уның өсөн көтөү-көтөү мал түләнем. Аҡъегетем өсөн дә Ырысҡолға ҡалым түләнеп бөттө. Инде ни ҡылайым, аҡыл бирегеҙ.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Олатайҙар беҙгә васыят әйтеп, аҡыл биреп, йола ҡалдырған. Шул йоланан уҙып булмаç, байбисә.

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л. Кинйә улың тураһында ла онотмайыҡ эле, килен. Үçеп, буйға етеп килә кинйәң. Нисә йәштә инде.

Т э н к э б и к э. Бала ғына эле. Ун икеһе яңы тулып килә.

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л. Мин туғыҙҙа еңгә бисә ҡуйынына индем.

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Саҡырғас та, ниәтеңде белдем, байбисә. Бер һинеке генә түгел, бөтә ырыу хәстәре был. Уйлай килдем, уйлай ултырҙым. Бына, ҡорҙаш әйткәнсә, боронғолар кәңәшенә ҡолаҡ һалайыҡ.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Ишмырҙаны еңгә бисә ҡу-

йынына индереп булмай, унын тере ағаһы бар. Йола быны ҡабул итмәйәсәк, карттар.

Беренсе аҡһаҡал. Уйлай килдем, уйлай ултырҙым. Бында бары бер генә сара ҡала, байбисә. Шәфәҡ килен Аҡъегеткә яҙған, күрәһең. Ә Ырыҫҡол алған ҡалымды ҡайтарһа, ҡыҙын ана Ҡарағужа тоҡомона бирер. Яусылары ла килеп йөрөнө.

Дәрүиш борсолоп китә.

Тәнкәбикә. Ҡалымы ҙур, ҡайтара алырмы икән? Бейҙең дә бит малы иҫәпле.

Өсөнсө аҡһаҡал. Ҡайтармаһа, Зөбәржәтте кинйәң Ишмырҙаға йәрәштереп, ике туйҙы бергә үткәрерһең. Ашап-эсеп, күңел асып ҡалыр ырыу. Илдә булмаған эш түгел дә.

Тәнкәбикә. Аҡъегет менән Зөбәржәт бер-береһен үлеп ярата. Ун ете йыл көткән өмөттәрен өҙөү ҡыйын бит әле.

Икенсе аҡһаҡал. Һөйөшөү ул — шайтан шауҡымы. Бәндәләрҙе аҙҙырып, харам эш эшләтеп, бәлә килтергән шул түгелме ни? Шул. Илдә быныӊ ғибрәттәре бик күп.

Тәнкәбикә *(һиҫкәнеп китә)*. Эйе, униһы шулай...

Беренсе аҡһаҡал. Беҙҙең ихтыярҙа түгел, килен, йола шулай ҡуша. Ырыҫҡолдан ҡалым кире ҡайтмаһа, ике улыңды бирсә кәләшле итәһең. Әммә Юлмырҙаның хәбәре килеүгә ҡырҡ көн тулғанды көтөү кәрәк.

Икенсе аҡһаҡал. Был кәңәште доға менән беркетәйек, карттар.

Дәрүиш. Ил ағалары, саҡ ҡына сабыр итегеҙсе. Мосафирҙең дә бер кәлимә һүҙен тыңлағыҙ.

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л. Йә, пәйғәмбәр илсеһе ни әйтер?

Д ә р ү и ш. Уйлап эш итегеҙ, аҡһаҡалдар. Ун икеһе тулмаҫ үҫмер әле никах йәшенә инмәгән. Был — изге ҡанундарға һыя торған эш түгел. Уйлашығыҙ.

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л. Даланың үҙ ҡануны, үҙ йолаһы бар, Дәрүиш. Улар беҙҙең өсөн изгеләр.

Д ә р ү и ш. Юҡ, юҡ, уҙамандар, һеҙ пәйғәмбәргә хилаф эш эшләйһегеҙ. Шәфәҡтең, тәңребеҙгә иман килтереп, гонаһһыҙ йән булып, тол йәшәүе ырыуығыҙға бәрәкәт кенә арттырыр,— уйлашығыҙ.

Ҡарттарҙа икеләнеү һиҙелә.

Т ә н к ә б и к ә. Дәрүиш, бәлки, хаҡ һөйләйҙер, аҡһаҡалдар. Хөкөм сығарырға ашыҡмағыҙ.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Юҡ, байбисә, барыбыҙҙан да оло йолабыҙ бар. Беҙ донъяла байтаҡ йәшәгән ҡарттарбыҙ — күпте күрҙек. Әммә йола боҙған әҙәмдәрҙең игелек күргәнен күргәнебеҙ юҡ әле.

Д ә р ү и ш. Өҫтөгөҙгә олуғ гонаһ алаһығыҙ, ҡарттар.

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Бына, кем әйткәнсә, беҙҙән оло ил йолаһы бар. Беҙ бары ул ҡушҡанды ғына башҡарабыҙ.

Д ә р ү и ш. Пәйғәмбәр зыяратының изге ташы менән ант итеп әйтәм — хөкөмөгөҙ хата.

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л. Пәйғәмбәрҙең зыяраты, Дәрүиш, беҙҙән алыҫ, тәүбә, тәүбә, беҙ хөр далала йәшәйбеҙ, уның үҙ хөкөмө бар. Иманыбыҙ һеҙҙеңсә булһа ла, инаныуыбыҙ үҙебеҙсә.

Д ә р ү и ш. Әле булһа ҡырағайҙар һеҙ! Ҡанундарығыҙ ҙа ҡырағай. Һеҙгә иман һеңмәй.

Беренсе аҡһаҡал. Беҙҙе былай кәмһетергә бирәүгә лә юл ҡуймайбыҙ, Дәрүиш! Хатта һиңә лә...

Икенсе аҡһаҡал. Әйҙәгеҙ, ҡарттар, доға ҡылып, һүҙҙе теүәлләйек.

Дәрүиштән башҡалары доға ҡыла.

Беренсе аҡһаҡал. Ярай, килен, беҙ ҡуҙғалайыҡ инде. Һый-хөрмәтең өсөн рәхмәт, дәүләттәрең артһын.

Тора башлайҙар.

Өсөнсө аҡһаҡал *(ҡымыҙ эсә)*. Беҙҙең ашыға торған заманыбыҙ уҙған да... Табын ташлап китеү килешерме?

Икенсе аҡһаҡал. Килешер. Әйҙә, әйҙә, ҡуҙғалайыҡ.

Тәнкәбикә. Оло башығыҙҙы кесе итеп килдегеҙ, олатайҙар. Сауабығыҙ артһын, аяҡ-ҡулдарығыҙ һыҙлауһыҙ булһын.

Китәләр. Тәнкәбикә оҙата сыға.

Дәрүиш. Ҡәһәр һуҡҡыры! Юҡ! Барыбер мин тигәнсә булыр. Тәнкәбикә минең ус төбөмдә. Теләһәм — асам, теләһәм — йомам. *(Усын бер асып, бер йома.)*

Тәнкәбикә урап инә.

Тәнкәбикә. Һүҙең йыҡҡан өсөн рәнйемә, Дәрүиш, һин беҙҙең ғөрөф-ғәҙәттәрҙе белеп бөтөрмәйһең. Үҙемә лә, йөрәгемде һурып алған кеүек, ауыр был ҡарарға килеү. Нисә күҙҙән ҡанлы йәштәр ағасаҡ. Әммә йола беҙҙең өсөн барынан да өҫтөн. Һин белмәйһең шул...

Д э р ү и ш. Һеҙҙең ҡырағай йолаларығыҙҙы белмәйем, байбисә. Уныһы дөрөҫ. Әммә мин үҙемә нәмә кәрәген беләм.

Т ә н к ә б и к ә. Теләгеңде әйт, мосафир, бары үтәлер.

Д э р ү и ш. Вәғәҙәңде улай еңел бирмә, байбисә. Ахыры ауырға тура килмәһен.

Т ә н к ә б и к ә. Ниндәйҙер шомло һүҙҙәр һөйләйһең, ҡунаҡ. Ҡылыҡтарың да үтә сәйер. Сит донъя кешеһе һин беҙгә.

Д э р ү и ш. Ҡырҡ йыл ошо юлда йөрөп йонсоном мин, байбисә. Был ҡулдарымдың мосафир таяғынан башҡа нәмә тотҡаны юҡ. Унда ла бит йылы ҡан югерә.

Т ә н к ә б и к ә. Торған һайын һүҙең сәйерерәк. Уны ниңә миңә һөйләйһең?

Д э р ү и ш. Һөйләр кешем бер һин булған өсөн.

Т ә н к ә б и к ә. Бәндәләрҙе яҙмыш йөрөтә, Дэрүиш. Һине беҙгә ул килтерҙе, ул уҡ алып китер.

Д э р ү и ш. Минең дә ашығыр заманым үтеп бара, байбисә...

Тышта тояҡ тауышы ишетелә. Кемдер аттан һикереп төшә.

Т ә н к ә б и к ә. Кемдер аттан һикереп төштө. Аты үтә ярһыған. Алыҫ юлдан сапҡан һыбай булыр.

Ы р ы ҫ ҡ о л инә. Байбисә ҡаршыға бер нисә аҙым атлай.

Ы р ы ҫ ҡ о л. Йорт-ереҥ, мал-тыуарың имен булһын, байбисә. Әссәләмәғәләйкүм, Дэрүиш!

Д э р ү и ш. Вәғәләйкүмәссәләм, бей!

Т ә н к ә б и к ә. Шулай булһын, Ырыҫҡол бей. Әйҙә, түремдән уҙ. Килмәүеңә аптырап, әллә үҙем барайыммы тип тора инем әле.

Ы р ы ç ҡ о л. Сапҡының килгәндә, һунарҙа инем. Хәбәр еткәс, кире боролоп ҡайттым. Аҡһаҡалдар таралышҡан икән.

Т ә н к ә б и к ә. Оҙаҡ көттөләр шул.

Ы р ы ç ҡ о л. Йә, ултырып доға ҡылайыҡ.

Доға ҡылалар.

Т ә н к ә б и к ә. Һунар шәп булдымы, Ырыçҡол бей?

Ы р ы ç ҡ о л. Юҡ, байбисә, кейек йонсоу быйыл. Ике һуйыр алдым ни бары. Йылдар ауыр килер, ахыры.

Т ә н к ә б и к ә. Хәйерлегә булһын...

Ы р ы ç ҡ о л. Аҡһаҡалдар ни хөкөмгә килде, байбисә?

Т ә н к ә б и к ә. Шул, йоланан уҙып улар ни әйтһен. Аҡъегет өсөн йортта төшкән килен бар. Алған ҡалымды теүәл ҡайтарһаң, Зөбәржәткә йәнә үҙең хужа. Ҡайтармаһаң, етеп килгән кинйә улым бар. *(Бей алдына ҡымыҙ ҡойоп ҡуя.)* Ҡымыҙынан рәхим ит, бей, итенә өлгөрә алмай ҡалдың.

Ы р ы ç ҡ о л. Мин үҙем дә шуға ашығып килдем, байбисә. Зөбәржәткә яусы килгән ер ҙә бар. Ҡарағужа ҡуймаç, ныҡыш бәндә, тағы ебәрер. Биргән ҡалымыңды ҡайтарам. Туғанлашырға насип булмағандыр, күрәһең.

Д ә р ү и ш. Мал-мал тиһегеҙ ҙә балаларығыҙҙы онотаһығыҙ, Ырыçҡол бей.

Ы р ы ç ҡ о л. Унынһы, Дәрүиш, һинең ҡайғың түгел. Шулай, байбисә, бар малыңды кире ҡыуҙырырмын. Бары ла иçәпле.

Т ә н к ә б и к ә. Әүәл йылдарҙа биргәндәрҙең үрсемен дә берәм-берәм һанап ҡайтарырһың.

Ы р ы ç ҡ о л. Бына һөйләшәйек. Үрсемен күпме һорайһыңдыр?

Т э н к э б и к э. Бүтэн кеше булһа, бермэ-бер тип эйтер инем. Һинең бейлек дэрэжэңде лэ мал иҫэбенэ индереп, ике башҡа бер баш булһа, күнермен. Бер аҡһаҡ бэрэс тулмаһа ла, риза түгелмен.

Ы р ы ҫ ҡ о л *(һикереп тора)*. Һин самалап һөйлэ, байбисэ! Бейлек дэрэжэмде мал иҫэбенэ индереп, минең исемемде хурлайһың.

Т э н к э б и к э. Ҡуй, ярһыма, Ырыҫҡол бей, үҙең дэ иҫэн, дэрэжэң дэ иҫэн, шуға күрэ генэ мал иҫэбенэ индерэм.

Ы р ы ҫ ҡ о л *(ниҙер хэтерлэп)*. Ярай, байбисэ, бурысыңды ҡайтарҙың был йэһэттэн. Минең шаян һүҙҙэремде ысынға алғанһың икэн теге саҡта.

Т э н к э б и к э. Шулай, Ырыҫҡол, бейлек ғүмерлек булһа ла, ғүмер мэңгелек түгел. Ә тегендэ бөтэ бэндэ тигеҙ.

Ы р ы ҫ ҡ о л. Ай-һай, кенэсел дэ икэнһең.

Т э н к э б и к э. Хөрмэтенэ күрэ доғаһы, бей.

Ы р ы ҫ ҡ о л. Үрсем һорап, мине терелэй талайһың бит, былай булғас.

Т э н к э б и к э. Хэлэл малымды һиңэ харам итеп ҡалдыра алмайым.

Ы р ы ҫ ҡ о л. Ул замандан бирле нисэмэ йот үтте. Күпме мал ҡырылды. Шулай булғас, ниндэй үрсем торһон? Һин мине бөтөнлэй хафаға һалдың.

Т э н к э б и к э. Дөрөҫ, бей. Йоттар булды. Эммэ, үҙең яҡшы белэһең, ҡалым малына йот ҡағылмай, үҙ малыңды ғына ҡыра.

Ы р ы ҫ ҡ о л. Ырыҫҡол бей тигэн атым бар. Һүҙ эрэм итеп, ваҡлашып тормам. Тейэрен генэ һора.

Т э н к э б и к э. Мин тейэрен эйттем.

Д э р ү и ш. Байбисәнең нәфсеһе былай ҙа ҙур түгел, бей. Артыҡ һораһа ла форсаты бар.

Ы р ы ç ҡ о л. Һин дин эһеле, Дәрүиш, донъя мәшәҡәттәренән алыç кеше. Ҡыçылмағанда ла зарар булмаç.

Д э р ү и ш. Ихтыярығыҙҙа, бей.

Т э н к э б и к э. *Ярай (баçым яһап)*, минең ихласлығымды бел,— бишкә берҙе өçтәһәң, ҡабул итермен.

Ы р ы ç ҡ о л. Унға берҙе ал да, бәхилләшәйек.

Т э н к э б и к э. Бей һүҙе түгел, бисә һүҙе был.

Ы р ы ç ҡ о л. Ярай, еңдең мине, байбисә. Малым ҡиммәт түгел, ихтыярым ҡиммәт. Бишкә берҙе ҡушып, ҡыуып килтерерҙәр. Хуш, байбисә, тар һуҡмаҡта осрашырға насип булмаһын һинең менән. Ҡыҙым һинең ырыуыңдан кире ҡайтыуына үтә ризамын.

Ҡапыл боролоп китмәксе итә. Тышта йәнә ат килеп туҡтай. Бөйөрөн тотоп, с а п ҡ ы н килеп инә.

С а п ҡ ы н. Яман хәбәр, бейем, яман хәбәр! *(Ауыр тын ала.)* Бөйөрөмә уҡ тейҙе.

Ы р ы ç ҡ о л. Бөйөрөңдө ҡуй, хәбәреңде һөйлә.

С а п ҡ ы н. Үткән төндә алыç көтөүҙәргә ҡара болот төçлө яуябырылды. Ҡарағужа кешеләре барымтаға килгән шулай. Бөтә малды ҡыуып алып киттеләр.

Ы р ы ç ҡ о л *(сапҡынға ҡамсы һуға)*. Ә һеҙ нимә ҡарап торҙоғоҙ? Ҡурҡаҡтар! *(Тағы һуға.)*

С а п ҡ ы н *(бөгөлөп төшә)*. Беҙ төн буйы һуғышып ҡыуа барҙыҡ. Бөтә көтөүселәр үлеп ҡалды. Бер мин генә, ятып һушым йыйғас, йәйләүгә саптым. Эсемә ҡан һауҙы. Хәлем бөтә.

Ы р ы ç ҡ о л. Ҡарағужа яман юлға баçҡан. Барым-

тағa ҡаршы хәҙер ҡанлы үс — ҡарымта көтһөн — мин Ырысҡол беймен! *(Ҡамсы һелтәй.)*

Тәнкәбикә. Ҡарымтаһы әле ҡар яуғанда. Малһыҙ ҡалып бөлдөң түгелме, бей?

Ырысҡол. Бөлдөм, бөлдөм! Күңелең булһын, байбисә, ҡыуан!

Тәнкәбикә. Нишләп ҡыуанайым, ти; минең малым да бит шунда китте.

Ырысҡол. Малың китһә, һиңә килен ҡалды. Ә минең малым да, ҡыҙым да ҡалманы. Ах, аяуһыҙ мөртәт Ҡарағужа! Тамсы-тамсы ҡаныңды ҡоймаһам, Ырысҡол бей тигән атым ҡороһон, барса затым ҡороһон!

Тәнкәбикә. Былай булғас, Ырысҡол бей, туғанлашмай башҡа сарабыҙ юҡ.

Ырысҡол. Һин теләгәнсә булды барыһы ла. Тағы еңдең, байбисә.

Дәрүиш *(үҙ-үҙенә)*. Тимәк, әле уйын дауам итә.

Тәнкәбикә. Иманым камил, Зөбәржәтте үҙ ырыуымдан ебәргем килмәгәйне. Күңелем риза.

Ырысҡол *(сапҡынға)*. Тиҙерәк барып атыңа мен. Халыҡ йыйып, ҡыуа сығырбыҙ. Бәлкем, баҫтырып та өлгөрөрбөҙ. Йәһәтерәк ҡуҙғал, тимен һиңә!

Сапҡын саҡ атлап сығып китә.

Тәнкәбикә. Аҡ юл теләп ҡалам.

Ырысҡол. Амин! Хуш, байбисә. Фатихаңды бирсе, Дәрүиш.

Дәрүиш. Доға ҡылып, теләк теләрмен. *(Аҫтыртын йылмая.)*

Ырысҡол сыға.

Т э н к э б и к э. Баҫтырырһың инде далалағы елде! Бэлэ ағас башынан йөрөмэй, эҙэм башынан йөрөй, Ырыҫкол бей.

Д э р ү и ш. Бына тағы икэү генэ тороп ҡалдыҡ, байбисэ.

Т э н к э б и к э. Форсат булһа, яңғыҙ ҡалыр инем, Дэрүиш. Уйҙарымдың осона сыҡҡым килэ.

Д э р ү и ш. Мин ашыҡмайым, уйла. Эммэ уйың төптө дөрөҫ түгел. Аҡъегет менэн Зөбэржэтте айырып, ирең васыятына хыянат итэһең. *(Башын эйеп сығып китэ.)*

Т э н к э б и к э. Нишлэп һуң был Дэрүиш гел бер яҡты ҡайыра? Беҙҙең мэшэҡэттэ уның ни эше бар? Элдэ ысынлап та Илмырҙаның васыятына хилафлыҡ эшлэйбеҙме? Был бэлэлэр килерен ул белгэнме ни?.. Уртаға һуҡҡан йылан кеүек, өҙгөлэнэ йэнем... Ни ҡылайым? *(Пауза.)*

Д и у а н а югереп инэ.

Д и у а н а. Байбисэ апай, байбисэ апай! Тал ҡыуаҡҡа еткэс тэ, Ырыҫкол бейҙең аты йығылып үлде. Бына шулай тэкмэс-төкмэс, тэкмэс-төкмэс ҡолап китте теге. *(Тэкмэслэп күрһэтэ.)*

Т э н к э б и к э. Бей иҫэнме?

Д и у а н а. Шунда уҡ һикереп торҙо. Ялсығол уға беҙҙең ҡола юртаҡты тотоп килтерҙе.

Т э н к э б и к э. Улай имен ҡотолғас, ярай, бик һэйбэт.

Д и у а н а. Бейҙең кэпэсе эллэ ҡайҙа тэгэрэп китте. Кэпэсһеҙ башында бынау саҡлы *(йоҙроғон күрһэтэ)* ороһо бар.

Т э н к э б и к э. Яныма килсе, Диуана.

Диуана Тәнкәбикә эргәһенә килә. Тәнкәбикә уның башынан һыйпай.

Д и у а н а. Һин сәсемдән һөйһәң, шундай рәхәт була. *(Көлә.)* Гел шулай мине һөйөп кенә тор, йәме, байбисә.

Т ә н к ә б и к ә. Гонаһһыҙ йән эйәһе бит һин, Диуана. Һиңә ҡағылһам, үҙемдең дә күңелем йомшарып китә.

Д и у а н а. Ә минең илайһым килә лә ҡуя. Тик иламайым ғына. Мин илаһам, һиңә ҡыйын була.

Т ә н к ә б и к ә. Илама, Диуана. Миңә былай ҙа бик ҡыйын. *(Башынан һыйпай.)*

Д и у а н а *(һуҙып)*. Миңә рәхәт. Ишмырҙаны ла шулай ярат, йәме.

Т ә н к ә б и к ә. Донъяларыбыҙ сыуалды, Диуанам, бик сыуалды. Ниҙәр ҡылырға ла зиһенем етмәй.

Д и у а н а. Һинең менән икәү генә бүтән йәйләүгә күсәйек тә китәйек. Ишмырҙаны алайыҡ йәнә. Әйҙә, Шәфәҡ тә барһын. *Аҡъегет менән Зөбәржәтте лә ҡалдырмайыҡ. Икеһенә генә уларҙың ҡыйын булыр юғиһә. Ялсығол да* һәйбәт, *уны ла алырбыҙ. Дәрүиш ана* Ырысҡол бей йәйләүенә китһен.

Т ә н к ә б и к ә. *Һин тигәнсә генә ҡотолоп булһа* икән. Күрер ҡазаларыбыҙ бында тороп ҡалмаç шул. Улар ҙа эйәреп барыр.

Д и у а н а *(онотолоп)*. Йәнә Ялбырғолаҡты ла алайыҡ. Юғиһә, ҡалған һөйәкте кем кимерер?..

Т ә н к ә б и к ә. Ярай. *(Яҡ-яғына ҡарана.)* Ана, ҡойоп ҡымыҙ эс.

Д и у а н а *(ҡымыҙ ҡоя)*. Аҡъегеттәр аҡ тирмә эргәһендә уйын ҡорған булған.

Т ә н к ә б и к ә. Көн шулай кисләнеләме ни?

Д и у а н а. Ҡояш Тәкүлгән ҡаяға килеп төртөлдө. Әле ҡая башында эленеп тора.

Т э н к э б и к э. Барсы, Аҡъегетте бында саҡырып килтер. Зөбәржәт тә әле китмәгәндер.

Д и у а н а. Шәфәҡ әйтте уға, бөгөн ҡайтмаҫһың, тине, минең ҡунағым булырһың, тине. Шәфәҡ әйтте.

Т э н к э б и к э. Шәфәҡ менән Ишмырҙаны ла саҡыр.

Д и у а н а. Ырғып сабайыммы, юртып ҡына барайыммы, байбисә?

Т э н к э б и к э. Юртып ҡына бар.

Д и у а н а. Ярай. *(Китә.)*

Т э н к э б и к э. Рухыма ныҡлыҡ бир, хоҙайым, ихтыяр бир, күңелемдәге ҡаушау, икеләнеүҙәрҙе алып ташла. Хөкөм ҡаты, әммә уны мин түгел, яҙмыш үҙе алдан сығарған.

Д э р ү и ш инә.

Д э р ү и ш. Кисер мине, байбисә. Далаға сығып ғибәҙәт ҡылайым тигәйнем. Бәлки, һуңғы ғибәҙәтем булыр. Тиҫбем бында ҡалған. Шуны ғына алып китәйемсе.

Т э н к э б и к э. Ал. Әле балаларҙы саҡырттым. Аулаҡ саҡта, аҡһаҡалдарҙың хөкөмөн еткерәйем тигәйнем.

Д э р ү и ш. Төшөнәм, байбисә. Ҡамасауым теймәҫ. Әммә һуңырак һиңә һуғылмайса тәҡәтем юҡ. Әйтер һүҙем йөрәгемдә өйкәй, тынғы бирмәй.

Т э н к э б и к э. Бәлки, иртән, хәйерлерәк мәлдә килерһең.

Д э р ү и ш. Минең иртән түгел, кис һөйләшә торған һүҙем бар. *(Башын эйеп сыға.)*

Т э н к э б и к э. Торған һайын шомландыра был Дәрүиш...

А к ъ е г е т менән З ө б ә р ж ә т йүгереп инә. Шаттар.

А ҡ ъ е г е т. Әсәй! Һин саҡырҙыңмы беҙҙе? Диуана килеп шулай һөрәнләне.

Т ә н к ә б и к ә. Эйе. Ағайыңдың үле хәбәре килеүенә ҡырҡ көн тулмаған. Нисек күңелегеҙ төшә шул уйынға?

А ҡ ъ е г е т. Беҙ бит былай ғына, әсәй, эс бошҡандан ғына.

З ө б ә р ж ә т. Ағаһына арнап Аҡъегет бөгөн йыр сығарҙы. Күңеле бойоҡ уның. Был моңһоҙ уҡ икән тип уйлама, байбисә.

А ҡ ъ е г е т. Ағайым ҡайғыһы мине аяғымдан йыға, әсәй.

Шыбырҙап ҡына яуған ямғыр, тимә,
Күҙ йәштәрем ҡойола, ағайым.
Ямғыр һыуы йыуған ҡара ярҙай,
Йөрәккәйем уйыла, ағайым...

Т ә н к ә б и к ә. Етер, улым, бауырымды телгеләмә. Барыбыҙҙың да өмөт-шатлыҡтарыбыҙҙы үҙе менән ҡара гүргә алып китте Юлмырҙа. Эй Юлмырҙа, Юлмырҙа!

А ҡ ъ е г е т *(ҡаушап)*. Улай тимә, әсәй. Алда беҙҙең башланмаған ғүмеребеҙ бар. Ғүмер булғас, шатлығы ла булыр. Бөтөнләйгә өмөт өҙмәйек.

И ш м ы р ҙ а югереп инә.

И ш м ы р ҙ а. Әсәй, әсәй! Ҡуйсы Бәймәт минән һорай, кәләш алғас, уны нишләтәһең, ти? Минме, минме, уны ҡамсы менән ярам, тинем. Дөрөҫ әйткәнменме, әсәй?

Т ә н к ә б и к ә. Дөрөҫ түгел! Иҫәр һүҙ һөйләйһең. Ҡамсы менән кәләш ярғанды ҡайҙа күргәнең бар?

И ш м ы р ҙ а. Анау ҡылый Йылҡыбай кәләшен көн дә яра.

Т ә н к ә б и к ә. Ҡанһыҙҙыр ул.

Ш ә ф ә ҡ, уның артынан Д и у а н а инә.

Ш ә ф ә ҡ. Саҡыртыуың хата түгелдер, ҡәйнәм?

Т ә н к ә б и к ә. Түгел. Йәгеҙ, ултырығыҙ. Һин, Диуана, тыңлап ҡына тор.

Д и у а н а. Ярар, байбисә.

А ҡ ъ е г е т. Кискә ҡаршы йыйҙың беҙҙе, эсәй, әйтер һүҙең яҡшы була күрһен.

Т ә н к ә б и к ә. Алдан әйтеп ҡуям — төнгә ҡаршы имен хәбәр көтмәгеҙ.

Бөтәһе лә борсола.

Ш ә ф ә ҡ *(үҙ-үҙенә).* Уйлағандарым алдарыма ғына килмәһен.

Т ә н к ә б и к ә. Ни тип башларға ла аптырайым. Шулай. Бая аҡһаҡалдарҙы — ырыуыбыҙҙың күркен йыйып, кәңәш һораным. Ырыҫҡол бей ҙә бында булып китте. Донъябыҙҙың бер яйына сығыу кәрәк. Аҡһаҡалдар боронғолар васыятына тоғро хөкөм сығарҙы.

А ҡ ъ е г е т *(һикереп тора).* Нindәй хөкөм ул, эсәй? Беҙҙең сығыр хөкөмөбөҙ сыҡҡан.

Т ә н к ә б и к ә. Беҙҙең хөкөмөбөҙ ҙә, хакимебеҙ ҙә быуындан быуынға күсеп килгән йола, балам. Унан уҙып һис ни ҡыла алмайбыҙ.

А ҡ ъ е г е т. Нимә булды, эсәй? Йәнде ыҙалама, тиҙерәк әйт!

Т ә н к ә б и к ә. Ағайың Юлмырҙа үлеп ҡалғас, донъябыҙҙың аҫты-өҫкә килде. Көткән өмөттәребеҙ өҙөлөп ҡалды. Аҡһаҡалдар, йолабыҙҙы раҫлап, шуны әйт-

теләр: Аҡъегет, һиңә Шәфәҡ яҙған икән, ә, Ишмырҙа, һиңә — Зөбәржәт. Ағайың хәбәренә ҡырҡ көн тулғас, туй яһарбыҙ.

Ҡаушап ҡалалар.

Ишмырҙа. Миңә кәләш кәрәкмәй, әсәй. Бая бит мин юрамал ғына әйттем. Диуанаға ана кәләш кәрәк. Миңә кәләш кәрәкмәй, кәрәкмәй, кәрәкмәй! *(Тирмәнән сығып йүгерә.)*

Диуана. Ҡуй, ҡуй, байбисә, миңә кәләш кәрәкмәй. Кәләш алһам, миңә яҙыҡ була. Ҡуй, байбисә, ҡуй, ҡуй. Ана икеһен дә Аҡъегеткә бир. *(Арты менән шыуып, тирмәнән сыға.)*

Зөбәржәт менән Аҡъегет һаман аңына килә алмай тора.

Шәфәҡ. Теләһәң аҫ, теләһәң киҫ, ҡәйнәм, ғүмерлек был яфаларға һалма мине. Саҡ эленеп торған көҙгө япраҡ кеүек кенәмен. Теймә миңә, үҙем тиҙ үк өҙөлөп төшөрмөн. Тағы өс кешенең күҙ йәштәренә сәбәпсе итмә мине, әсәкәйем! *(Быуылып илай.)*

Аҡъегет *(ҡысҡырып көлөп ебәрә)*. Ҡаянан ҡаяға һикереп йөрөгән ҡоралайға бойороҡ биреү менән бәрәбәр был, әсәй. *(Көлә.)* Бойороп түгел, уны атып ҡына алырға мөмкин. Беҙгә атырға һинең ҡулың бармаҫ. Йәндәребеҙ беҙҙең ҡушылып үҫкән. Һеҙ уларҙы үҙегеҙ ҡуштығыҙ. Ә, беләм, әсәй, һин был һүҙҙәрҙе беҙҙе һынар өсөн генә әйтәһең.

Зөбәржәт. Ғүмер буйы ҡолоң, олтороғың булырға әҙермен, байбисә, тик айырма мине Аҡъегеттән!

Аҡъегет. Улай тимә, Зөбәржәт. Беҙ ҡол булып түгел, хөр булып йәшәргә килгәнбеҙ. Атайым бит үҙе: «Хөрлөк — бәхет»,— ти торғайны. Ниңә өндәшмәйһең, әсәй? Әйт инде, әйт, һеҙҙе һынаным, тиң.

Т э н к э б и к э. Һеҙ һыналған, һынап тораһы юҡ. Күктәгеләр ихтыярын алдан белмәйенсә, ашыҡҡанбыҙ икән, балалар. Тәҡдир беҙ тигәнсә түгел икән.

З ө б ә р ж ә т *(Тәнкәбикәнең аяғына йығыла).* Беҙҙең тәҡдиребеҙ — һин, байбисә. Ни ҡылһаң да, үҙ иркеңдә. Айырма беҙҙе! *(Илай.)*

А ҡ ъ е г е т *(Зөбәржәттең ҡулынан тота).* Теҙләнеп ялбарырға беҙҙең ни ғәйебебеҙ бар? Тор, Зөбәржәт! Беҙ тыуғас та ҡауышҡанбыҙ, айырһа ла ҡара гүр генә айыра алыр беҙҙе.

Т э н к э б и к э. Тәңренең ҡөҙрәте сикһеҙ икән.

З ө б ә р ж ә т. Улай булғас, ниңә яҡшылыҡҡа түгел, яманлыҡҡа ғына сикһеҙ ул?

Т э н к э б и к э. Тәүбә, тәүбә, тиген. Яҙыҡ һүҙ һөйләйһең, Зөбәржәт!

З ө б ә р ж ә т. Ҡушылып ҡына үҫкән ике талды тамырынан ҡырҡып алыу яҙыҡ түгелме ни, байбисә? Беҙҙең күҙ йәштәребеҙ һинең бауырыңа ҡара ҡан булып һарылыр бит, байбисә!

А ҡ ъ е г е т. Әсәй! Әгәр беҙҙе был ҡайғыға һалыуың хаҡ булһа, хәләл һөткәйҙәрең харам булыр. Юҡ, юҡ, әсәй! Аяҡ-ҡулдарыбыҙға тимер бығауҙар һалығыҙ, тик күңелдәребеҙҙе азат ҡалдырығыҙ!

Т э н к э б и к э. Тулҡын дыулап ҡына ярҙан сыға алмай, улым. Ярға һуғылып, кире ҡайта. Яҙмыш йылғаһының ярҙары бейек, ташлы. Уны әле һикереп сыҡҡан әҙәм юҡ.

А ҡ ъ е г е т. Ә бына беҙ һикереп сығасаҡбыҙ!

З ө б ә р ж ә т. Бөтәһе лә һинең иркеңдә, байбисә!

Т э н к э б и к э. Мин тәңре ҡоло, йола ҡоло. Минең иркем юҡ.

А ҡ ъ е г е т. Ах, шул ҡоллоҡ! Бәндә — бәндә ҡоло, ҡанун ҡоло, йола ҡоло. Ҡол, ҡол, ҡол! Үҙҙәренә ҡанун яһайҙар ҙа, шул ҡанундың ҡоло булалар. Беҙ бит мәйет түгел, әсәй, тере кешеләр. Ниңә һәр бер тере йәнде ҡанун ҡәберенә тығырға? Беләм, йола ҡуша Шәфәҡ менән миңә ҡауышырға. Ул да, мин дә быға риза түгел. Ут менән һыу нисек ҡауышһын?

Т ә н к ә б и к ә. Беҙҙең теләк түгел, күктәгенең ирке.

Ш ә ф ә ҡ. Зарҙарыбыҙ ниңә унда барып етмәй? Шундай алыҫ микән ни? Барса ҡолон ниңә тиң күрмәй ул?

А ҡ ъ е г е т. Алла ҡоло булыу, еңгәм, әле бер хәл. Үҙ-үҙебеҙгә әле беҙ ҡол булып йәшәйбеҙ. Мин табынған Аҡман сәсән әйткән:

Ҡолдар булыу яман түгел,
ҡоллоҡ яман.
Еребеҙҙә ҡолдар бөтөр берәр заман.
Ҡолдар бәтөр. Рухыбыҙға
батша булып,
Йән түрендә тәхет табыр
ҡоллоҡ һаман.
Рухтарҙы шул бахыр иткән
ҡоллоҡ яман.

Т ә н к ә б и к ә. Аҡман сәсәнде илдән ҡыуҙылар, шуны ла онотма.

А ҡ ъ е г е т. Уның йырын да, рухын да илдән ҡыуа алманылар барыбер.

Т ә н к ә б и к ә. Ырыу уға ләғнәт уҡыны.

А ҡ ъ е г е т. Ул ырыуға үҙе ләғнәт уҡып китте.

Т ә н к ә б и к ә. Мин илле йыл йәшәп, күпте күрҙем. Йолаларҙы һанға һанамаған берәүҙең дә әле һәләкәттән ҡотолғаны юҡ. Әйе, быны мин бик яҡшы беләм. Бар теләгем — һеҙҙе шунан аралау.

А ҡ ъ е г е т. Аралама, эсәй. Беҙҙе айырыу үҙе һәләкәт буласаҡ.

Ш ә ф ә ҡ. Эсемдәге йәнем саҡ-саҡ бысҡып яна. Юлмырҙа хаҡына ҡалдыр мине, ҡәйнәм! Үҙем янып, үҙем генә һүнәйем. Ҡалдыр мине, ҡәйнәм!

Т ә н к ә б и к ә *(ҡаты)*. Һүҙең, килен, үтә күбәйҙе. Сығырыңдан сыҡма. Ырыу һине көтөү-көтөү мал биреп алды. Һиңә ырыу хужа. Юлмырҙа менән һөйөшөп ҡауыштығыҙ. Шуға күрә бәхетең булманы. Мөхәббәт ул кешеләрҙе шулай зарлы итә.

Ш ә ф ә ҡ. Зарлы итһә лә, моңло итһә лә, барыбер татлы ул.

Т ә н к ә б и к ә. Етте! Хисап көнөндә һеҙҙең өсөн мин яуап бирәсәкмен. Күңелемдә икеле уй юҡ. Аҡһаҡалдар ҡалай әйткән, шулай булыр. Иләç күңел боларыр ҙа йәнә баçылыр.

З ө б ә р ж ә т *(күтәрелеп Аҡъегеткә ҡарай)*. Я хоҙайым, ни был, Аҡъегет? Ике сикә сәсең ағарған!

А ҡ ъ е г е т. Рәхмәт, эсәй, ошо мәлдә мине утыҙ йәшкә олоғайттың. Йөрәгемә аҡыл индерҙең. Хәҙер инде егет булып түгел, ир уртаһы булып әйтәм: Зөбәржәтһеҙ бер көн йәшәй алмаясаҡмын. Йәнебеҙ ҙә, тәнебеҙ ҙә бергә буласаҡ. Ҡарғау түгел, бөтә ырыу, аяғыбыҙға йығылып, ялбарһа ла, әйткәнемдән ҡайтасағым юҡ, эсәй. Күңелем ҡатты. Бер ни ҡыла алмаçһың. Донъя ҡапыл ҡараңғыға батты. Бер ҡояшым, Зөбәржәтем, генә ҡалды. *(Зөбәржәттең ҡулын тота.)* Биргән фатихаңды ҡабатла, эсәй!

З ө б ә р ж ә т. Был ҡарарың мине оторо ярһытты, байбисә. Тәнемдә бер тамсы ҡаным ҡалһа, ул Аҡъегеттеке булыр. Фатихаңды яңырт, булыр ҡәйнәм, булыр эсәйем!

Т э н к э б и к э. Мин фатиха яңыртам тип түгел, уны кире алам тип һеҙҙе саҡырҙым. Алдығыҙҙа бына кире алам. Аҡһаҡалдар хөкөмө — хөкөм булыр. Бынан ары күрешеүегеҙгә ризалығым юҡ.

А ҡ ъ е г е т. Ҡояш яҡтыһынан мәхрүм итһәң, ай яҡтыһы беҙҙе ҡауыштырыр, әсәй!

А ҡ ъ е г е т менән З ө б ә р ж ә т сыға.

Т э н к э б и к э. Көндәр шомло, күрәсәктәр билдәһеҙ.

Ш э ф э ҡ *(сығырға бара)*. Ҡалай ҡуйы ҡара томан төшкән.

Т э н к э б и к э. Тороп торсо, Шәфәҡ, саҡ ҡына.

Ш э ф э ҡ. Нимә, ҡәйнәм?

Т э н к э б и к э. Ҡәйнә менән килен булып түгел, тиңдәш ике бисә булып һөйләшәйек әле.

Ш э ф э ҡ. Дәрәжәбеҙ тиң түгелсе барыбер.

Т э н к э б и к э. Бисә — бисә инде. Дәрәжәһе уның үҙе менән. Минең дә йәш сағым бар ине.

Ш э ф э ҡ. Һин эле лә, ҡәйнәм, оло түгелһең.

Т э н к э б и к э. Һин йәш, матурһың. Шул ғүмерҙениңә заяға үткәрергә? Өләшөңә һөлөк кеүек егет яҙған. Миңә лә бик ауыр. Әммә, килен, һис бер нәмә беҙҙең ихтыярҙа түгел.

Ш э ф э ҡ. Йәшләй ҡапыл ҡартлыҡ баҫты мине.

Т э н к э б и к э. Һинең йәштә мин дә әжәл саҡырып, ғибәҙәттәр ҡылдым. Килмәне. Әҙәм бөтәһен дә үткәрә.

Ш э ф э ҡ. Мин үткәрә алмам.

Т э н к э б и к э. Күңелеңде шуға күнектер. Аҡъегеткә ихласыңды бәйлә. Башҡа сарабыҙ юҡ.

Ш э ф э ҡ. Ыҙалама мине, ҡәйнәм. Кеше бәхетен урлап, рәхәт күрә алмам. Ундай рәхәтлек миңә кәрәкмәй ҙә.

Т э н к э б и к э. Алдағыһы, дөрөç, безгэ ҡараңғы. Ә хэзергэ күнергэ кэрэк.

Ш э ф э ҡ. Күнэ алмам. Үз аяғым менэн уның эргэһенэ аҡ тирмэгэ барыр хэлем юҡ. Язығынан ҡурҡам... Унан, ҡэйнэм, бынау Дэрүиш миңэ эллэ нисек яман ҡарай. Ҡайза барһам, шунда тап була...

Д э р ү и ш инэ.

Д э р ү и ш. Һуңғы ғибэзэтемде ҡылып килдем, байбисэ. Нимэ эшлэптер кинэт ҡара томан төштө, хэйерлегэ булһын.

Т э н к э б и к э. Ҡара томан хэйерлегэ булмаç.

Ш э ф э ҡ шым ғына сығып китэ.

Д э р ү и ш. Ерзэ бозоҡлоҡ күп.

Т э н к э б и к э. Ерзэ бэндэлэр йэшэй. Бэндэ булған ерзэ бары ла бар.

Д э р ү и ш. Хуш, байбисэ, йэштэрзе күндерэ алдыңмы?

Т э н к э б и к э. Мин уларға ырыу ихтыярын эйттем. Күнеү-күнмэү улар иркендэ түгел.

Д э р ү и ш. Улай икэн...

Т э н к э б и к э. Күптэн эйтэйем тип уйлап йөрөнөм. Дэрүиш, һинең ҡылығың мине торған һайын борсой. Беззең өсөн бөтөнлэй ят кеше һин. Эллэ тимен...

Д э р ү и ш. Нимэ «эллэ»?

Т э н к э б и к э. Эллэ тимен беззэн китэһеңме? Ни телэйһең, шуны ал да кит һин беззэн. Донъябыз за тыныс түгел. Озата барырға кешелэр бирермен...

Д э р ү и ш. Миңэ мал кэрэкмэй, төйэк кэрэк. Йыһанды күп гиззем. Тамам арыным.

Т э н к э б и к э. Улай булғас, төйэгеңде эзлэ.

Д э р ү и ш. Байтаҡ эҙләй торғас, килеп таптым уны. Ҡартайырға һиңә килдем, Тәнкәбикә.

Т ә н к ә б и к ә. Минең төйәгемдә йыйыр ризығың бөттө, Дәрүиш. Юлыңда бул.

Д ә р ү и ш. Мин хужаһыҙ эт түгел, байбисә. Алдатып, бер һөйәк ырғытып ҡына ҡыуып сығара алмаҫһың мине. Аңлайһыңмы?

Т ә н к ә б и к ә. Ниҙәр ишетәм мин? Бер ни аңламайым.

Д ә р ү и ш. Аңламаһаң, аңлатырмын.

Т ә н к ә б и к ә. Юҡ, аңлатма, кәрәкмәй, тик кит бынан! Нәмә кәрәк, шуны ал да кит!

Д ә р ү и ш. Кәрәгемде, эйе, алырмын. Әммә китмәм. Китер өсөн килмәнем мин бында!

Т ә н к ә б и к ә. Юҡ, китерһең. Байбисәнең йөҙө яҡты ғына түгел, ҡулы ла ҡаты. Әйт, ни кәрәк? Бирергә ҡушырмын.

Д ә р ү и ш. Киленең Шәфәҡ кәрәк миңә, шуны бир. Ҡалған ғүмеремде ошонда ғүмерләйем. Ниңә шулай яман ҡарайһың? Миңә бары эле илле биш кенә.

Т ә н к ә б и к ә. Туҡта! Туҡта! Өнөммө был, яман һаташыуымы? Һин баяғы изге кеше түгелме һуң? *(Ситкә тайшана.)*

Д ә р ү и ш. Байтаҡтан бирле изге түгелмен инде мин. Йөрөй торғас, хоҙай хәҡиҡәтенең бушлығын, ялғанлығын аңланым. Көтөү-көтөү бисә тотҡан, алтын һарайҙарҙа көн-төн кәйеф асҡан хакимдәрҙең именлеген яҡлап ҡырҡ йыл буйы доға ҡылдым, ҡырҡ йыл буйы үҙемдең хәйерсе яҙмышыма табындым. Алмашына нимә алдым һуң?

Т ә н к ә б и к ә. Донъялыҡта булмаһа, әхирәттә күрерһең.

Д э р ү и ш. Әхирәт ул бында, ер өçтөндә. Шәфәкты тәү күргәс, мин тертләп киттем. Емешһеҙ ағас, балаһыҙ ҡош кеүек ғүмеремдең үтеп барғанын ҡапыл хәтеремә төшөрҙө ул. Күктән ергә һөрҙө ул мине. Баҡһаң, ерҙең күпме ниғмәттәренән, ләззәттәренән мәхрүм булғанмын мин. Ҡыçыр үткән ғүмерем өсөн үкенәм мин. Ләкин йәйге ҡояш байығанда ла янып байый. Эсемдә томаланып ҡалған ғәйрәтем, ҡанмаған танһыҡтарым тынғы бирмәй миңә. Ҡаным дау күтәрә. Мин күмелгән янар тау кеүекмен. Шәфәкты бир миңә. Бөгөн үк бир!

Т э н к э б и к э. Һин аҡылдан яҙғанһың, Дәрүиш. Аңыңа кил.

Д э р ү и ш. Аңыма килгәнгә күрә лә кәрәгемде даулайым мин, байбисә!

Т э н к э б и к э. Кит хәҙер үк бынан! Ҡарыша ҡалһаң, кешеләр саҡырып, ҡамсы һуҡтырырмын!

Д э р ү и ш. Донъя миңә байтаҡ ҡамсы һуҡты. Ҡамсы менән мине өркөтмә. Кешеләргә иман таратып, үҙем хәҙер иманһыҙ ҡалдым. Иманһыҙ ҡалдым! Иманһыҙҙар ҡурҡаҡ булмайҙыр ул.

Т э н к э б и к э. Әгәр тағы бер һүҙ әйтер булһаң, аяҡ-ҡулың бәйләтеп, далаға ас бүреләргә сығарып ташлатырмын.

Д э р ү и ш. Ташлатырһың. Әүәл бер әңгәмә тыңла — күптән үткән хәлдәр тураһында...

Т э н к э б и к э. Ҡуй, һөйләмә.

Д э р ү и ш. Бер мәрәкә генә ул. Бәлки, күңелең күтәрелеп китер.

Т э н к э б и к э *(шикләнеп)*. Юҡ, юҡ. Мәрәкәләр тыңлар заман түгел.

Д э р ү и ш. Тыңлаһаң да, тыңламаһаң да һөйләйем. Бынан утыҙ йылдар самаһы әүәл... Шулай, утыҙ йылдар булырға тейеш.

Т ә н к ә б и к ә *(үҙ-үҙенә)*. Утыҙ йылдар!

Д э р ү и ш. Эйе, утыҙ йылдар әүәл... Бынан алыҫ ерҙәрҙә, йәйләүҙәрҙең береһендә йәшәгән матур йәш бер килендең ире яуға киткән. Бик һағынған, бик интеккән был башта. Әммә бәреп сыҡҡан шишмә ағыр юлын таба. Юлын тапҡас, юлдашын да таба. Әлеге килен дә күрше йәйләүҙән килеп йөрөгән бер егеткә ғашиҡ була. Көндөҙ ирен уйлай, ә төндәрен егет ҡосағына инә. Йыл да үтмәй донъяға ир бала килә. Был турала кендек әбейенән башҡа бер кем бер ни белмәй. Тик баланы ҡайҙа итергә әмәл тапмай яфа сигә былар. Ләкин хоҙайҙың мәрхәмәте киң. Бирәһе килгән ҡолона сығарып ҡуйыр, ти, юлына. Әлеге бала тыуған төндө йәйләү аша бер йәш дәрүиш уҙа. Яҙмыш ҡушҡанмылыр, ул тап әлеге тирмәгә һуғыла. Уға ҡаршы баяғы ҡарсыҡ югереп сыға. Шундай, шундай хәл, ти, күпме алтын кәрәк, шуны һора, ти, тик беҙҙе бәләнән ҡотҡара күр, ти. Баланы алып далаға сыҡ та иртән йәйләүгә әйләнеп кил. Килгәнеңде халыҡ күреп торһон, ти. Халыҡҡа әйт, сит йәйләү яғында бала табып алдым, шуны нишләтәйем икән, тиң. Һиңә әйтерҙәр, ҙур тирмәгә илт, унда бей ҡатыны йәшәй, нишләтергә үҙе белер, тиерҙәр. Дәрүиш бөтәһен дә теге ҡарсыҡ әйткәнсә эшләй. Баланы алып ҡалалар ҙа ҡуйсы ҡатынына имеҙеп үҫтерергә бирәләр. Дәрүиш шул көндө үк китеп бара. Бына әңгәмә ошо ине, байбисә.

Т ә н к ә б и к ә *(ныҡ борсолоп)*. Донъя гиҙгән кешелә әңгәмә күп булыр.

Д э р ү и ш. Тағы шуны әйтәйем: Тәнкәбикә тигән исем әле булһа Дәрүиш ҡолағында сыңлап тора, ти.

Т э н к э б и к э. Ундай исем далала күп осрай.

Д э р ү и ш. Йәнә тағы шул ғиллэһен онота яҙғанмын. Баланың маңлайында ҙур ҡара миңе булған. Бына һинең Диуанаңдың миңе төҫлө. Мин күргэс тэ уны төҫмөрлэнем... Ул яҡтарҙан һин күптэн күсеп киткэнһең икэн, эммэ үткэндэр беҙгэ барыбер эйэреп йөрөй. Бына мин дэ, кэрэк булғас, һине эҙлэп таптым.

Т э н к э б и к э. Ҡэһэр генэ һуҡһын һине, Дэрүиш! Ул саҡ хызыр-ильяс тигэнем иблес булған икэн. Хэҙер килеп түлэү талап итэ. Утыҙ йыл ғазапланған ғазаптарым аҙ булдымы икэн ни? Бер гонаһҡа күпме яза алдым. Буйымда саҡта төндэр буйы һыҡтап, аҡылымдан сыға яҙҙым, шуға күрэ, илай белмэҫ иҫэр бала таптым. Уға ҡарап, утыҙ йыл эрненем. Йэшерен гонаһ емеше үтэ эсе булды.

Д э р ү и ш. Үкен, байбисэ, үкен.

Т э н к э б и к э. Үкенэм. Бер гонаһым өсөн хоҙай, ҡырҡ йэшем тулмаҫ, ирһеҙ ҡалдырҙы. Улымды тартып алды. Сама ҡайҙа һуң? Ғэҙеллек ҡайҙа?

Д э р ү и ш. Үкен, байбисэ, үкен! Гонаһтарың өсөн үкен. Ә мин шул утыҙ йыл буйы гонаһ эшлэмэүем өсөн үкенэм хэҙер. Егерме биш йыл эүэл Бағдадта бай сауҙагэр ҡыҙына кейэү итергэ телэне мине. Ә мин дин юлын көн юлына алыштырманым. Хэҙер шуға үкенэм. Эле ун йыл ғына элек Истамбулда бер тол дэһри ҡатын ҡосағына саҡырҙы — барманым. Шуға үкенэм. Йэнэ Бохарала, Һарайлыла... үкенэм, үкенэм!

Т э н к э б и к э. Әҙэм түгел, иблес, дейеүһең һин...

Д э р ү и ш. Иблес булһам, көслө булыр инем. Ни бары бер бахыр дэрүиш инем. Бына хэҙер миндэ утыҙ йыл йоҡлаған иблес уянды. Исраф ителмэгэн көсөм таша. Ҡанмаған һыуһыным яндыра мине.

Т э н к э б и к э. Һуң, һуң инде, Дэрүиш!

Д э р ү и ш. Дөрөç, тормош ағасында миңә тигән емеш һирәгәйгән. Шулай ҙа мин бөтөнләй өлөшһөҙ ҡалырға теләмәйем. Иң һуңғы, иң ахырғы емештәрен булһа ла өҙөп аласаҡмын, буйым етмәһә, ағасын һындырып аласаҡмын!

Т э н к э б и к э. Ҡот осҡос йән эйәһе һин, Дәрүиш.

Д э р ү и ш. Һинең яҙмыш, Тәнкәбикә, минең ҡулда. Бөтә серҙең баһаһы — бер Шәфәҡ. Шәфәҡты бир миңә!

Т э н к э б и к э. Юҡ, ант итеп әйтәм, юҡ! Бар ырыуҙы һәләк итәсәкһең. Бер хоҙайым, ярҙамыңды бирсе!

Д э р ү и ш. Ул ишетмәй — быны яҡшы беләм мин. Берәүҙе лә язаламай ҙа, ярлыҡамай ҙа ул. Бер-береһен кешеләр үҙҙәре язалай. Һинең язаң — бына мин. Теге саҡ алтыныңды алмағайным. Бурысыңды түлә!

Т э н к э б и к э. Юҡ! Бер ғәйебемде ҡаплар өсөн өçтөмә йәнә мең ғәйеп аласаҡ түгелмен. Кит! Кит бынан, Дәрүиш!

Д э р ү и ш. Мин китмәйем. Әгәр күп ныҡышһаң, ил алдында фашлап, хур итермен. Дәлилем минең — ана Диуанаң.

Т э н к э б и к э. Күпме генә яуыз булһаң да, ундай уҡ яуызлыҡты эшләмәçһең. Һин ир бит әле, улай тигәс тә.

Д э р ү и ш. Был көйө мин бер кем дә түгел. Фәрештә лә, иблес тә түгел. Минең өсөн изге һис нәмә юҡ. Шәфәҡты бир. Юҡһа, хур булырһың. Иçке үкенестәреңә яңыһы өçтәлер.

Т э н к э б и к э. Ҡуй, өркөтмә, Дәрүиш. Минең дә ҡурҡыуҙарым ҡурҡылып бөткән. Үҙем өсөн түгел, балаларым өсөн борсолам. Йола аша атлаһалар, уларға ла шундай яза килер. Иçән булһам, аша атлатмам. Бар,

илгә фаш ит мине! Әммә һаҡ бул! Минең ҡулым ҡаты, бауырымда таш!

Дәрүиш. Шулай ҙа һин ҡурҡаһың, байбисә.

Тәнкәбикә. Һинән хәҙер тамсы ҡурҡмайым. Тиреһен һалған бүре ҡурҡыныс түгел!

Дәрүиш. Күпте күттөм, аҙына түҙермен. Тик онотма шуны, байбисә — минең шәүләмһең һин. Мин ни теләһәм, шуны эшләрһең. Һинең үҙеңдең йәнең дә, тәнең дә юҡ. Мин сығам хәҙергә. Әммә тынысланма, Шәфәҡты алмай ҡуймаясаҡмын. *(Сыға.)*

Тәнкәбикә. Ҡот осорғос нindәй яман өн был?! Бөтә нәмә өҫтөмә ишелеп килә. *(Эленгән уҡ-һаҙаҡты күрә.)* Бынау уҡтар миңә төбәлгәндәр. Ана-ана, йәйә тартыла! *(Артҡа сигә.)* Тартыл! Тартыл! Йөрәгемә тоҫҡап ат, исмаһам. Ат! Ауыр миңә! Ауыр, ҡурҡыныс! Нисек әле мине ер күтәрә?! Эй, кешеләр! *(Ҡысҡыра ла, ауыҙын ҡаплап, урындыҡҡа ауа.)*

Шаршау

Өсөнсө шаршау

Шәфәҡ менән Аҡъегет тирмәһе. Әңер төшә. Алыҫта һыҡтау һымаҡ моң ишетелә, «Зөлхизә» көйөн дә хәтерләтә. Аҡъегет, Шәфәҡ.

Шәфәҡ. Үҙәк өҙгөс әллә нindәй моң яңғырай.

Аҡъегет. Беҙҙең йәндәребеҙ илай. Аҙаштырҙылар беҙҙең йәндәребеҙҙе.

Шәфәҡ. Маңлайҙарыбыҙға яҙылған шул, күрәһең.

Аҡъегет. Юҡ, Шәфәҡ. Яҙмыш яҙғанды юйып, кешеләр үҙҙәре теләгәнде яҙҙылар.

Ш э ф э ҡ. Үҙ-үҙемә ҡул һалып өлгөргән булһам, бындай ғазаптарҙы һеҙ күрмәҫ инегеҙ. Бөтәһенә бары мин ғәйепле. Анау Ялсығол бит, инде баттым тигәндә, ҡулгә сумып мине алып сыҡты.

А ҡ ъ е г е т. Үҙеңә-үҙең ҡул һалып, беҙҙе барыбер бәхетле итә алмаҫ инең, гүр һалҡының беҙҙе өшөтөр ине.

Ш э ф э ҡ. Һеҙҙең яфаланыуҙарҙы күҙем күрмәҫ, һыҡтауҙарығыҙҙы ҡолағым ишетмәҫ ине. Ҡоро шәүләгә тороп ҡалдың бөтөнләй.

А ҡ ъ е г е т.

Һөйгәнемде алдылар,
Йәнемә бығау һалдылар.
Эсем тулы ут ине,
Уты һүнде, көл ҡалды.
Күҙҙәремдә көн ине,
Көнө һүнде, төн ҡалды.
Йән бығауын алығыҙ,
Ҡулдарыма һалығыҙ.
Ике ҡулым ҡол булһын,
Бер күңелем хөр булһын.

Ш э ф э ҡ. Йән әрнеткес моң яңғырай һаман.

А ҡ ъ е г е т *(тыңлай)*. Зөбәржәткә ҡушылып дала илай булыр.

Тыңлайҙар. Пауза.

Ш э ф э ҡ. Өсөнсө ай инде, ир менән ҡатын булып, бер тирмәлә торабыҙ, Аҡъегет. Миңә күтәрелеп тә ҡарағаның юҡ.

А ҡ ъ е г е т. Нишләйем һуң?

Ш э ф э ҡ. Бынан һуң да шулай булырмы икән?

А ҡ ъ е г е т. Ғүмер буйы. Әммә ғүмеребеҙ оҙон булмаç.

Ш ә ф ә ҡ. Минең дә эсемдә йәнем бар. Өсөнсө ай... яçтығыма баш та һалманың.

А ҡ ъ е г е т *(Шәфәҡ эргәһенә килә, башын һыйпай)*. Минең иркемдәме ни, Шәфәҡ? Беләһең дә, күңелем бында түгел.

Ш ә ф ә ҡ. Бәхет күрер булһам, исемемде Шәфәҡ ҡушмаçтар ине. Бер балҡый ҙа һүнә.

А ҡ ъ е г е т. Ни тип кенә йыуатайым һине, бисәм. Үҙемдең дә ике күҙем тулы ҡанлы йәш.

Ш ә ф ә ҡ. Бәлки, яҙмышыбыҙға буйһонорға кәрәктер. Беҙҙән генә ҡалған донъя түгел.

А ҡ ъ е г е т. Буйһоноп та ҡараныҡ бит, еңгәм. Икебеҙҙе, ике бәрәс урынына, бер тирмәгә килтереп яптылар. Әллә күнегерменме, тип уйлағайным мин дә. Юҡ, булманы. Мөхәббәтем минән көслөрәк. Мин — уныҡы, бер уныҡы ғына.

Ш ә ф ә ҡ. Бер тамсы ла өлөшөм юҡмы икән ни шулай?

А ҡ ъ е г е т. Бер йәнемде өлөштәргә бүлгеләй алмайым шул,— шәфҡәтһеҙлек булһа ла, дөрөçөн әйтәм.

Ш ә ф ә ҡ. Әйтмәһәң дә беләм.

А ҡ ъ е г е т. Нимәне беләһең?

Ш ә ф ә ҡ. Һәр таңғаса һин Зөбәржәт эргәһендә булаһың.

А ҡ ъ е г е т. Минең арттан күҙәтәһеңме ни?

Ш ә ф ә ҡ. Күҙәтмәйем, Аҡъегет. Күңелем һиҙә. Мин бит һинең бисәң. Төндәр буйы күҙ ҙә йоммай сығам. Битәрләй тип уйлай күрмә тағы. Һуңғы мәлдә ырыу халҡы һеҙҙе бик ғәйепләп һөйләй. Һағыраҡ бул.

А к ъ е г е т. Әгәр Зөбәржәтем булмаһа, һиңә генә тоғро ир булыр инем, Шәфәҡ. Эсең тулы хазина һинең. Ни ҡылаһың? Мин — һинеке түгел.

Ш ә ф ә ҡ. Һин — минеке түгел. Шуға күрә көнләшергә лә хаҡым юҡ минең, ир бисәһе булып...

А ҡ ъ е г е т. Беҙгә рәнйемә һин, Шәфәҡ.

Ш ә ф ә ҡ *(көрһөнөп)*. Рәнйергә хаҡым булһа икән?.. Һис нәмәгә, һис нәмәгә хаҡым юҡ минең... *(Илай.)*

А ҡ ъ е г е т. Илама, Шәфәҡ. Беҙҙең һыктауҙы күктәгеләр барыбер ишетмәй... Исмаһам, яу сығып, яуға китһәм, бөтәбеҙ ҙә был ғазаптарҙан ҡотолор инек.

Ш ә ф ә ҡ. Юҡ, юҡ, яу сыҡмаһын. Китмә! Һин кәрәкһең беҙгә. Аҡъегеткәй, ҡара бәхетем минең. *(Аҡъегеттең күкрәгенә башын һала.)*

А ҡ ъ е г е т. Ике ут араһында йәшәүҙәре әжәлдән дә ауыр. Һине йыуатырлыҡ һүҙҙәр телемә килмәй. Ундай һүҙҙәр юҡтыр, күрәһең...

Я л с ы ғ о л инә. Аҡъегет менән Шәфәҡты был хәлдә күреп, аптырап ҡала.

Я л с ы ғ о л. Тирмәгеҙгә татыулыҡ ингәнен күрәм, ҡотло булһын.

А ҡ ъ е г е т. Ә, Ялсығол ағай! Әйҙә, уҙып ултыр. Шәфәҡ! Ҡымыҙ килтер ҡунаҡҡа.

Ш ә ф ә ҡ. Хәҙер. *(Ялсығол ултырасаҡ урынға һырма һала.)* Ултыр, Ялсығол ағай. *(Сыға.)*

Я л с ы ғ о л. Мин ҡолоғоҙҙо бары был тирмәлә, ҡунаҡ күреп, ололап ҡаршы алалар, рәхмәттәр яуһын.

А ҡ ъ е г е т. Һин түгел, ул бына беҙ ҡолдар.

Я л с ы ғ о л. Бөтәбеҙ ҙә ҡолдар. Ҡоллоҡ бына бында ултыра. *(Күкрәген күрһәтә.)*

Ялсығол (*ҡымыҙ эсә*). Рәхмәт, Шәфәк. Бөгөн йөҙөңә нур ингән. Ҡороғоҙға шулай именлек килһен.

Шәфәк. Беҙгә тигән именлек — Ҡаф тауы артында, Ялсығол ағай.

Ялсығол. Яйлап килер. Һеҙҙе әле былай татыу күргәс, тынысланып ҡалдым.

Шәфәк. Бер-беребеҙгә шатлыҡ булып түгел, ҡайғы булып һарылғанбыҙ шул. Уртаҡ хәсрәт кенә беҙҙе тиң итә.

Аҡъегет. Зарланып зар бөтмәç, Шәфәк.

Ялсығол. Әле бер әңгәмә һөйләйем тип килгәйнем дә, донъяғыҙға былай ҡот ингәс, һөйләмәйем инде.

Аҡъегет. Беҙҙең донъя һаман шул көйө — ҡото ла юҡ, уты ла юҡ.

Шәфәк. Ҡотаймаç та инде.

Аҡъегет. Һөйләр әңгәмәңде һөйлә, Ялсығол ағай.

Ялсығол. Күңелле хәбәр түгел, Шәфәк, бәлкем, беҙҙе ҡуйып торор.

Аҡъегет. Шәфәк менән арабыҙҙа сер юҡ. Һөйлә.

Шәфәк. Мин ҡара тирмәгә сығайым, улай булғас.

Аҡъегет. Китмә, Шәфәк. Күргәндәрҙән дә яманырағы булмаç.

Ялсығол. Өсөнсө ай инде әсәйең тирмәнән сыҡмай.

Аҡъегет. Хәле нисек уның?

Ялсығол. Ауырыу ҙа түгел, иçән дә түгел. Янына инеп сығыр инең.

Аҡъегет. Үҙе саҡырғанды көтөп торам.

Ялсығол. Саҡырмаһа ла бар, ул әсә бит.

А ҡ ъ е г е т. Бөтәбеҙҙе берсә иҙеп ташланы шул... Һүҙ йомғағыңды һаман һүтмәй тораһың, Ялсығол ағай.

Я л с ы ғ о л (*Шәфәҡҡа ҡарап ала*). Әңгәмә шул, Аҡъегет. Шомло һүҙҙәр йөрөй һеҙҙең хаҡта. Аҡһаҡалдар бик ныҡ асыулана. Никах боҙоп, башҡа менән күңелен аҙҙыра тип, һиңә ләғнәт уҡыйҙар.

А ҡ ъ е г е т. Ләғнәт уҡыйым тиһә, бер Шәфәҡтың ғына хаҡы бар. Башҡа ләғнәт миңә ләғнәт түгел.

Я л с ы ғ о л. Улар ил аталары, Аҡъегет. Һүҙҙәренә ҡолаҡ һалмай ярамай.

А ҡ ъ е г е т. Беҙҙең кемгә зыяныбыҙ тейә?

Я л с ы ғ о л. Йылдар ҡытлыҡ килә. Моғайын йот булыр. Аҡһаҡалдар шуны һеҙҙән күрә. Бар бәләне һеҙгә юрайҙар.

Ш ә ф ә ҡ. Нахаҡ, нахаҡ! Аҡъегеттең күңеле саф уның. Илгә нишләп бәлә килтерһен ул?

Я л с ы ғ о л. Йәнә анау Дәрүиш бөтә ырыуҙы бутап йөрөй. Һинең арттан һәр саҡ күҙәтә. Бар күргәнен әсәйеңә, аҡһаҡалдарға еткереп тора. Аҡъегет менән Зөбәржәт ырыуҙа ҡалһа, ырыу ҡорор тип, ҡотҡо тарата.

А ҡ ъ е г е т. Әсәйем шуны ниңә һаман ҡыуып ебәрмәй икән?

Я л с ы ғ о л. Быға бөтә халыҡ ғәжәпләнә. Илде дер һелкетеп тотҡан байбисәнең шуға көсө етмәй.

А ҡ ъ е г е т. Әсәйемдең сәйер яҡтары бар шул...

Я л с ы ғ о л. Йә, Аҡъегет, миңә асыуланма. Имен хәбәр менән килә алманым.

Ш ә ф ә ҡ. Яҡшы хәбәр көтөргә лә баҙнат итмәйбеҙ инде, Ялсығол ағай.

Я л с ы ғ о л. Йәнә шуны әйтәйем тигәйнем, Аҡъегет. Башыңа бер-бер уй килеп, был йәйләүҙе ташлап китер булһағыҙ, әйәрләнгән ике атым һәр саҡ әҙер булыр.

А к ъ е г е т. Юк, Ялсыгол ағай, касып котола торған нәмә түгел был.

Я л с ы ғ о л. Донъя хәлен белеп булмай, туғаным.

А к ъ е г е т *(капыл)*. Мин әсәйем эргәһенә барам! Аҡһаҡалдарҙы йыйып аңлатһын. Быны̧ң бер-бер сиге, сиге булырға тейеш! Төшөнөрҙәр, бәлки. Улар ҙа бит әҙәм затынан! *(Сығып йүгерә.)*

Тынлыҡ. Баяғы моң ишетелә.

Ш ә ф ә ҡ. Анау саҡта ниңә генә мине ҡулдән тартып алдың, Ялсығол ағай? Ҡара гүрҙә тыныс йоҡлар инем был көндәрҙә.

Я л с ы ғ о л. Болот аҫтындағы ҡояш та яҡтылыҡ бирә, Шәфәҡ, бөтөнләй һүнгән ише түгел.

Ш ә ф ә ҡ. Һүҙҙәреңде аңлап еткермәйем.

Я л с ы ғ о л. Был донъяла япа-яңғыҙмын мин. Аҡъегет бар — күңелемде арбаған, һин бар... Икегеҙ ҙә ана шул болот артындағы ҡояш кеүекһегеҙ миңә.

Ш ә ф ә ҡ. Ҡара болот артында...

Я л с ы ғ о л. Һеңлем кеүек күрәм һине. Әммә хәлдәреңде еңеләйтерлек ҡөҙрәтем юҡ. Ғазаптарың бауырымды талай, ҡәрендәшем. Һинең өсөн түгел, үҙем өсөн ҡотҡарҙым мин һине. Бәхетһеҙ булһаң да, бер йыуанысым һин.

Ш ә ф ә ҡ. Әйтерһең дә кешеләр бер-береһенә хәсрәт өсөн генә яратылғандар. Әгәр ирекләрендә булһа, күпме шатлыҡ бирерҙәр ине улар бер-береһенә!

Я л с ы ғ о л. Ғәйепкә алма был һүҙҙәрҙе, Шәфәҡ. Һинең өсөн йәнен ярып бирер әҙәм барлығын белһен тип кенә әйттем.

Ш ә ф ә ҡ. Яҡшы зат һин, рәхмәт, Ялсығол ағай.

Я л с ы ғ о л. Ярай, мин китәйем. Сабыр бул. *(Китә.)*

Ш ә ф ә ҡ. Донъя ниңә шулай икән? Бахыр Ялсығолдо әйтәм. Далалағы яңғыҙ ағас төҫлө, ботағында ҡош ояһы ла, тамырында ҡурпыһы ла юҡ. Япа-яңғыҙ!.. Ә минең нәмәм бар? Бер ирем бар, ул да бүтәндеке. Ирһеҙ ҙә тол инем, ирле лә тол. Өсөнсө ай көтәм, яҫтығыма баш та һалғаны юҡ. Яҙыҡмы ни был эш? Ул бит минең ирем! Йософ пәйғәмбәрҙең ише һымаҡ ирем — миңә яҙмаған!

Д ә р ү и ш инә.

Д ә р ү и ш. Әссәләмәғәләйкүм! Хужа өйҙәме?

Ш ә ф ә ҡ *(ситкә ташлана)*. Юҡ ул. Юҡ, юҡ! Юлыңда бул, Дәрүиш, ары йөрө!

Д ә р ү и ш. Минең йомошом унда түгел, һиндә.

Ш ә ф ә ҡ. Булмаҫ, булмаҫ. Йорттоң хужаһы бар. Хужа ҡайтҡас килерһең.

Д ә р ү и ш. Был ырыуҙа хужа юҡ.

Ш ә ф ә ҡ. Ниңә булмаһын ти, ҡәйнәм барсы.

Д ә р ү и ш. Ҡәйнәң, ҡәйнәң... Уны ҡуйып торайыҡ. Мин һиңә бер яҡшы ниәт менән килдем.

Ш ә ф ә ҡ. Миңә һис ни кәрәк түгел, донъям бөтөн. Бар сыҡ бынан, Дәрүиш.

Д ә р ү и ш. Донъяң бөтөн, имеш. Өҫтөгөҙгә һәләкәт тәгәрәп килә. Ырыуығыҙ бөтә.

Ш ә ф ә ҡ. Тоҡтомалға ырыу бөтмәҫ, бушты һөйләмә.

Д ә р ү и ш. Һинең ireң, йола, никах боҙоп, яман юлға баҫты, һин унан баш тартырға тейеш, ил алдына сығып әйт — хыянатсының гонаһтарын өҫтөмә ала алмайым, унан баш тартам, тиң.

Ш ә ф ә ҡ. Аҡъегеттең миңә хыянаты юҡ.

Д э р ү и ш. Һәр төн һайын, Ишмырҙа йоҡлағас, Зөбәржәт тирмәһенә кем йөрөй һуң? Бәлки, миндер, бәлки, Диуаналыр?.. *(Көлә.)*

Ш э ф э ҡ. Мин шымсы түгелмен, белмәйем. Минең ирем — минең түшәгемдә, унынына шөкөр.

Д э р ү и ш. Бисә йәне юҡтыр һиндә! Ил белгәнде бер һин белмәйһең.

Ш э ф э ҡ. Илдә минең ҡатнашым юҡ. Йәннәтем дә, тамуғым да — ошо тирмә. Бында йөрөмә, Дәрүиш!

Д э р ү и ш *(үҙ-үҙенә)*. Әҙәм һөйәктәренән юлыма күпер һалырмын, шулай ҙа моратыма ирешермен. *(Шәфәҡҡа.)* Мин тәңребеҙҙең ихтыярын әйттем: Аҡъегеттән баш тарт, гонаһтарыңдан ҡотол! Кеше ғәйебен ҡаплау — оло гонаһ ул. Бына әле ирең ҡайҙа тиһең?

Ш э ф э ҡ. Күңеле ҡайҙа тартһа, аяғы шунда булыр. Һинән һорап тормаç. Бар, кит бынан. Юҡһа, һөрән һалып, кешеләр саҡырырмын.

Д э р ү и ш. Ә мин кешеләрҙән ҡурҡмайым, һис нәмәнән ҡурҡмайым. Мин — изге. Үлем дә юҡ миңә, яза ла юҡ. Ни ҡылһам да, ихтыярым сикһеҙ. Теләйем икән, айҙы һүндерәм дә ергә дөм-ҡараңғы төн килтерәм. *(Ҡуйынынан китап сығарып ҡарай. Оҙаҡ уйланып тора. Үҙ-үҙенә.)* Әйе, бөгөн... бөгөн ай тотолорға тейеш. Ашығырға кәрәк!

Ш э ф э ҡ. Ашыҡ, ашыҡ, Дәрүиш! Кит тиҙерәк!

Д э р ү и ш. Мин бары бер һиңә генә ашығам! Һиңә генә, Шәфәҡ! *(Шәфәҡҡа ынтылмаҡсы итә.)*

Ш э ф э ҡ. А-а-а!

Д и у а н а атылып инә.

Д и у а н а. Шәфәҡ, Шәфәҡ! Тирмә тирәһендә әле генә бер ҡара йылан ажғырып йөрөй ине. Бында килеп

инмәһен тағы, абай бул! *(Дәрүиште күрә.)* Әллә йылан Дәрүиш һынына керҙе инде?

Д ә р ү и ш. Бушты лығырҙама, маңлайына шайтан мөһөр баҫҡан нәмә! Бынау таяҡ менән орормон.

Д и у а н а. Миңә һуғырға ярамай. Ә ниңә һин, төңгә сыҡһаң, ике тирмә араһында уралаһың? Фәрештәләр миңә әйтте инде — һин яман зат!

Д ә р ү и ш. Ләғнәт уҡып, ташҡа әйләндерһәм, әсәйеңдең ҡәбер ташына ҡуйырҙар ине. Исмаһам, бер ғәмәлгә ярар инең.

Д и у а н а. Минең әсәйем юҡ. Таш булһам, мин һине баҫып үлтерер инем. Һин бит кеше түгел, йылан. Ана ҡойроғоң да бар. Тә-тә-тә, нисек борғоланып тора ҡойроғоң. Кәпәсең дә — йылан кәпәсе.

Д ә р ү и ш. Ләғнәт һуҡҡан нәмә! Әле мин һине эткә әйләндереп, табанымды ялатырмын.

Д и у а н а. Ә мин табаныңды яламам, үҙеңде сәйнәрмен. Бына шулай, бына шулай! Ау-ау-ау! *(Эт булып өрөп, Дәрүиште ҡыуып сығара.)*

Ш ә ф ә ҡ. Уф! Ҡоттарым ҡалманы.

Д и у а н а. Ҡурҡма, Шәфәҡ. Мин эт түгел. Былай ирмәк итеп кенә өрҙөм мин.

Ш ә ф ә ҡ. Эт түгел, кеше һин, Диуана.

Д и у а н а. Шәфәҡ!

Ш ә ф ә ҡ. Нимә, Диуана?

Д и у а н а. Мин кәләш алмайым.

Ш ә ф ә ҡ. Ниңә?

Д и у а н а. Аҡъегет менән Ишмырҙа кәләш алмаҫ борон, ниндәй һәйбәт ине. Берәү ҙә иламай ине. Хәҙер насар. Теге тирмәлә Зөбәржәт илай, был тирмәлә һин илайһың. Ишмырҙа ғына иламай. Байбисә лә минең ба-

шымдан һөйөп иланы. Бөтәһе лә илай. Иламағыҙ, иламағыҙ! *(Үҙе үкереп илап ебәрә.)*

Ш ә ф ә ҡ *(үҙалдына)*. Диуананың күңеле ниҙер һиҙә булыр.

Д и у а н а. Хәҙер күктә фәрештәләр ҙә күренмәй. Күк йөҙө ҡап-ҡара.

Ш ә ф ә ҡ. Ҡуй, Диуана. Күк асылыр әле.

Д и у а н а. Асылмай ул. Фәрештәләр алыҫ осоп китте.

Ш ә ф ә ҡ. Бар, урыныңа барып йоҡла инде. Тышта эңер төштө.

Д и у а н а. Яҙға саҡлы йоҡлап булһа икән ул... Юғиһә, кыш өшөтә.

З ө б ә р ж ә т инә. Шәфәҡ аптырап ҡала. Оҙаҡ тынлыҡ.

З ө б ә р ж ә т. Миңә асыуланма, Шәфәҡ. Яңғыҙым бик ҡурҡам. Көн буйы уйнап арыған ирем иҙерәп йоҡлап китте.

Ш ә ф ә ҡ. Әйҙә, түремдән уҙ, килендәш.

Д и у а н а. Ике килен-килендәш, береһе ялҡау, береһе йәш, ике килен-килендәш...

З ө б ә р ж ә т. Бар, Диуана. Ишмырҙа эргәһенә инеп йоҡла. Уянып китһә, бер үҙе ҡурҡыр.

Д и у а н а. Ике килен-килендәш, килендәштәре — көндәш. *(Китә.)*

З ө б ә р ж ә т. Аяғыңа йығылырға килдем, Шәфәҡ. Һиңә күренергә айҙар буйы оялып йөрөнөм. Инде теләһәң нишләт мине, башҡа сыҙар хәлем ҡалманы...

Ш ә ф ә ҡ. Һиңә минең хөкөмөм юҡ, Зөбәржәт.

З ө б ә р ж ә т. Хөкөмөң бар. Аҡъегеттең хәләл ҡатыны — һин.

Ш ә ф ә ҡ. Ҡуй, ҡағылма бауыр яраһына.

З ө б ә р ж ә т. Ҡағылмайса сарам юҡ. Күкрәгемә ҡара ҡандар һауҙы. Үҙем менән һис ни ҡыла алмайым. Аҡъегетте бер кис күрмәһәм дә, аҡылымдан шашам. Өсөнсө төн инде килгәне юҡ.

Ш ә ф ә ҡ. Мине өсөнсө ай күргәне юҡ. Күҙе күрһә, күңеле шәйләмәй. Минең хәлем — тере мәйет хәле. Кеше түгел, бер өрәкмен хәҙер.

З ө б ә р ж ә т. Бөтәбеҙ ҙә — өрәктәрбеҙ. Йәндәребеҙҙе һурып алдылар. Йәшәмәйбеҙ, бары ҡыймылдайбыҙ ғына.

Ш ә ф ә ҡ. Ҡыймылдарлыҡ хәл дә бөтөп бара.

З ө б ә р ж ә т *(ҡапыл Шәфәҡ алдына теҙләнә)*. Табаныңды үбеп ялбарамын, Шәфәҡ, Аҡъегетемде миңә кире ҡайтар. Унан башҡа бер көн йәшәр әмәлем юҡ. Минең өсөн икәүһенең береһе — йәки үлем, йәки ул. Юҡ, юҡ, минең үлгем килмәй... Аҡъегетемде миңә ҡайтар, Шәфәҡ!

Ш ә ф ә ҡ. Тор, Зөбәржәт, улай түбәнһенмә. Әгәр һинең ише мин һөйөлһәм, түбәм һәр саҡ күктә булыр ине. Һис нәмәгә иҫем китмәҫ ине. Бер һөйөлөү үҙе бер ғүмер.

З ө б ә р ж ә т *(тормай)*. Һин рәнйемәһәң, башҡа һис ни беҙҙе ҡурҡытмай. Ризалыҡ бир, Шәфәҡ, Аҡъегет менән беҙ йәнә ҡушылайыҡ. Ризалыҡ бир, Шәфәҡ! Шәфәҡ!

Ш ә ф ә ҡ *(Зөбәржәттең ҡулынан тотоп баҫтыра)*. Айырғанда һеҙҙән ризалыҡ һораманылар. Ҡауышыр булғас, ниңә һорайһығыҙ уны? Өлөшөмә теймәгәнгә мин хужа түгел, Зөбәржәт.

З ө б ә р ж ә т. Ах, һин ниндәй яҡшы күңеллеһең! *(Шәфәҡҡа һарылмаҡсы итә.)*

Ш э ф э ҡ. Ҡағылма миңә. Миңә бер саҡ үлем ҡағылды. Һин йәшәргә тейеш.

З ө б ә р ж ә т. Изгелегең өсөн рәхмәт, Шәфәҡ!

Ш э ф э ҡ. Изге булмай минең сарам бармы? Мин дә үҙ иремде үҙ ҡулдарым менән бүтәнгә бирмәç инем. Теш-тырнағым менән йәбешеп ятыр инем. Ирем юҡ минең! Ирем юҡ... Бары һине ишһеҙ ҡалдырҙым, шуға өҙгөләнәм.

А ҡ ъ е г е т инә. Зөбәржәт менән бер-береһенә ынтылалар. Шәфәҡ барлығын һиҙеп, туҡталып ҡалалар. Ш э ф э ҡ шым ғына сыға.

З ө б ә р ж ә т. Аҡъегет!

А ҡ ъ е г е т. Зөбәржәт!

З ө б ә р ж ә т. Өс көн өс йыл саҡлы оҙон булды. Түҙә алманым, килдем.

А ҡ ъ е г е т. Зөбәржәткәй, ситлектәге ҡошом!

З ө б ә р ж ә т. Ә мин һине шундай һағындым, Аҡъегет.

А ҡ ъ е г е т. Бөтмәç ҡайғым, бөтмәç шатлыҡтарым минең — Зөбәржәтем!

З ө б ә р ж ә т. Һин эргәмдә саҡта төнөм дә көн. Хатта дейеүҙән дә ҡурҡмайым. Һинән башҡа тотош һағыштамын.

А ҡ ъ е г е т. Дейеү тигәс, әле иçемә төштө. Теге саҡта һин шаярып минән ҡасҡан инең.

З ө б ә р ж ә т. Абау-абау, ниндәй ҡурҡыныс! *(Артҡа сигенә.)*

А ҡ ъ е г е т *(атлығып килеп ҡосаҡлай)*. Ә мин, шулай ҡыуып етеп, ҡосағыма алғайным.

З ө б ә р ж ә т. Уйнап көлгән саҡтар һағынып һөйләргә генә ҡалды.

А ҡ ъ е г е т. Беҙҙе барыбер айыра алмаясаҡтар.

З ө б ә р ж ә т. Айырҙылар бит инде.

А ҡ ъ е г е т. Бынан ары беҙ гел бергә буласаҡбыҙ. Әсәйемә әйттем, башҡа былай йәшәр хәл ҡалманы, беҙ икебеҙ бер тирмәгә күсәбеҙ, тинем.

З ө б ә р ж ә т. Ысынлапмы, Аҡъегет? Ул һиңә нимә тине?

А ҡ ъ е г е т. Өндәшмәне.

З ө б ә р ж ә т. Тотайыҡ та икәү алыҫ, алыҫ ергә күсәйек.

А ҡ ъ е г е т. Беҙҙе бәхетле итер башҡа ер юҡ, Зөбәржәт. Ас бүреләр олоп торған буш далала беҙ нишләрбеҙ?

З ө б ә р ж ә т. Икәү булғас, ризыҡ табылыр әле. Атайымды анау барымтасы Ҡарағужа кешеләре үлтермәгән булһа, атайым беҙҙе был көндәргә төшөрмәҫ ине.

А ҡ ъ е г е т. Әйтеүе ҡыйын.

З ө б ә р ж ә т. Ҡасайыҡ бынан.

А ҡ ъ е г е т. Ҡасырға, беҙ ғәйеп эшләмәнек. Ошонда, бар ырыуҙың күҙ алдында, беҙ бергә йәшәйәсәкбеҙ. Әсәйемә шуны әйтеп сыҡтым.

З ө б ә р ж ә т. Ҡәйнәм нимә тине?

А ҡ ъ е г е т. Өндәшмәне. Уның эргәһенә аҡһаҡалдар йыйылып ҡалды.

З ө б ә р ж ә т. Аҡһаҡалдар, бәлки, ғәҙел хөкөм сығарып, беҙҙе йәнә ҡушыр булырҙар?

А ҡ ъ е г е т. Белмәйем.

З ө б ә р ж ә т. Улар ҙа бит ҡасандыр йәш булған.

А ҡ ъ е г е т. Йәшлектәрен улар онотҡандар инде. Имен хөкөм көтөү ҡыйын. Үҙебеҙгә беҙ үҙебеҙ — хөкөмсөләр хәҙер.

Тышта шау-шыу ишетелә.

Зөбәржәт. Был ваҡытта ниндәй шау-шыу тағы?
Аҡъегет. Көтөүселәр, ахыры, мал ҡыуалыр.

Шау-шыу яҡыная.

Зөбәржәт. Мал ҡыуыуға бер ҙә оҡшамай был. Бола ҡупҡан төҫлө йәмһеҙ тауыш. Мин шикләнәм. *(Аҡъегеткә һыйына.)*

Аҡъегет. Мин эргәңдә, йәнем, хафаланма.

Тирмәгә, шаулап, Дәрүиш, өс аҡһаҡал, Тәнкәбикә, йәнә ике-өс кеше килеп инә.

Дәрүиш. Ил намыҫы булған аҡһаҡалдар, үҙегеҙ күрәһегеҙ, улар һаман бергә. Боҙоҡлоҡтоң сиге шул түгелме?

Икенсе аҡһаҡал. Хурлыҡ! Хурлыҡ! Бөтә ырыуыбыҙ өҫтөнә хурлыҡ төштө. Бәләләрҙән, хоҙай, үҙең һаҡла!

Өсөнсө аҡһаҡал. Ил күрмәгән, ата-баба ишетмәгән хәл был!

Берәү. Харап булдыҡ, илдән бәрәкәт китте.

Дәрүиш. Ырыу тамыры ҡороу нәмәхарам эштән башланыр, ти. Нисәмә ай инде күҙ алдығыҙҙа хилаф эштәр эшләнә. Бар язаһы ил өҫтөнә төшә.

Беренсе аҡһаҡал. Һәй башынан илгә ҡытлыҡ килде.

Икенсе аҡһаҡал. Йылҡаларҙа һыуҙар кипте, бейәләрҙең елене ҡороно.

Өсөнсө аҡһаҡал. Йәй буйына тамсы ямғыр яуманы, дала ҡара көйҙө, ағастарҙа япраҡ һарғайҙы.

Икенсе аҡһаҡал. Өҫтөбөҙгә ажғырып афәт килә!

Берәү. Бәндәләрҙе үләт сире ҡыра, ырыу бөтә.

Д ә р ү и ш. Был ғынамы әле! Ырыуығыҙҙа быңдай кешеләр барҙа, ҡояш һүреләсәк, ай һүнәсәк!

А ҡ ъ е г е т. Ил аталары! Тәҡдиребеҙ һеҙҙең ҡулда. Әммә шуны күңелегеҙгә һалып ҡуйығыҙ: ул далаларҙы беҙҙең күҙ йәштәребеҙ һарғайтты, ул япраҡтарҙы беҙҙең хәсрәтле һулыштарыбыҙ киптерҙе. Кем төшөрҙө беҙҙе ошо көнгә? Һеҙ түгелме? Беҙҙе рәнйеткәнгә яза итеп, ошо афәттәрҙе һеҙгә тәңре килтерҙе. Аҡылығыҙға килегеҙ, аҡһаҡалдар!

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Тәүбәңде әйт, Аҡъегет. Бар йоланы тапап, был көнгә төшөргә һине иблес ҡотортҡандыр. Тәүбәң әйт!

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Тәүбәңде әйт!

А ҡ ъ е г е т. Үҙегеҙ тәүбәгә килегеҙ, олатайҙар! Хата хөкөмөгөҙҙән ваз кисеп, ғәҙел бер хөкөмгә килегеҙ. Атайым васыятын иҫкә алып, беҙҙе яңынан ҡауыштырығыҙ.

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л. Быңдай әңгәмәне тыңлап тороу үҙе гонаһ, ҡарттар!

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Ниңә өндәшмәйһең, байбисә? Бойороғоңдо әйт!

Тәнкәбикә өндәшмәй.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Яуап ҡайтар, байбисә, һинең балаң да ул.

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л. Ырыҫҡол бей үлеп ҡотолмаһа, үҙ яуабын ул да бирер ине. *(Зөбәржәткә.)* Яҡшынан яман тыуған!

А ҡ ъ е г е т. Зөбәржәткә ҡағылма, олатай! Уның иманы саф.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Иманы юҡ уның. Икегеҙ ҙә — иманһыҙҙар!

Беренсе аҡһаҡал. Хөкөмөңдө әйт, Тәнкәбикә килен. Юғиһә, язаһы һиңә лә бәрәбәр төшәсәк.

Тәнкәбикә. Балам инде минең ҡулымдан киткән, ил ҡулына күскән. Ни ҡылһа ла — ил иркендә. Башҡаса әйтер һүҙем юҡ.

Дәрүиш. Илгә ышыкланма, байбисә. Балаларың өсөн яуап бир. Өсөһөнә өс яуабың әҙер булһын!

Икенсе аҡһаҡал. Өсәү?

Өсөнсө аҡһаҡал. Өсәү?

Дәрүиш. Эйе, өсәү.

Беренсе аҡһаҡал. Яуҙа үлгән Юлмырҙа шаһит китте. Уның өсөн байбисәгә сауап ҡына.

Дәрүиш *(уйынан кире ҡайта)*. Уныһы шулай, ҡарттар, яуҙа үлгән — шаһит.

Икенсе аҡһаҡал. Нишләп торабыҙ һуң? Тәүбә иттерәйек. Ил өҫтөнә ҡара ҡарғыш төшөрҙөләр. Тәнкәбикә, ҡарттар һинең һүҙҙе көтә.

Беренсе аҡһаҡал. Хөкөмөңдө сығар, байбисә!

Тәнкәбикә *(өҙгөләнеп)*. Балам! Йолабыҙға ҡаршы ҙур енәйәт эшләнең, тәңребеҙҙең язаһы ҡаты, ғүмер буйы тереләй тамуҡта яндырыр. Бер боҙоҡлоҡ эшләп, мең яза алғандар ғына быны яҡшы белә. Күңел иләҫлеге өсөн аҡыл ғүмер буйы яфа сигә. Аҡылығыҙҙы йыйып, аҡһаҡалдар алдында тәүбә итегеҙ! Тәүбә итегеҙ!

Аҡъегет. Нимә тип, нимә тип тәүбә итергә һуң?

Тәнкәбикә. Бер-берегеҙҙән ваз кисегеҙ! Унан Зөбәржәт менән Ишмырҙаны алыҫ йәйләүгә күсерермен. Мал бирермен, кешеләр ебәрермен.

Аҡъегет. Тәндәребеҙҙе айырып, эсәй, бер ни ҡыла алмаҫһығыҙ. Тәүбә итеүҙән хәҙер эш уҙған!

Зөбәржәт. Олатайҙар! Ер аяғы ергә ҡыуһағыҙ

ҙа, мин имгәкләп-имгәкләп булһа ла ҡайтырмын. Тупраҡ ҡауыштырҙы беҙҙе, тупраҡ ҡына айырыр.

Икенсе аҡһаҡал. Ҡара, ҡара! Бисә башы менән һүҙ һөйләгән була.

Өсөнсө аҡһаҡал. Һинең өсөн мал түләнгән. Ырыу малы менән бер иш һин!

Зөбәржәт. Улай малға тиң һанағас, ыҙаламай ғына йығып һуйығыҙ.

Берәү. Һуйыу түгел, тотоп аҫыу кәрәк!

Аҡъегет. Аҫһағыҙ ҙа, киҫһәгеҙ ҙә, хөкөм һеҙҙең ҡулда. Тәндәребеҙ — һеҙҙеке, ә рухтарыбыҙ? Рухтарыбыҙ, йола ситлектәрен емереп, осоп сыҡты. Улар юғарыла, күктә, һеҙҙән алыҫ! Күпме атһағыҙ ҙа, һеҙҙең уҡтар унда осоп етә алмаҫ!

Икенсе аҡһаҡал. Ни эшләтәбеҙ, уҙамандар? Бындай һүҙҙәр өсөн борон заман оятһыҙҙарҙың телдәрен ҡырҡҡандар. Беҙҙән ҡурҡмаһаң, тәңренән ҡурҡ!

Аҡъегет. Минең тәңрем икәү түгел, берәү. Беҙҙе ҡауыштырған хоҙайым бар, башҡа хоҙайҙы мин белмәйем. Ә иманым — бына мөхәббәтем.

Икенсе аҡһаҡал. Әй, бәндәләр! Ишетәһегеҙме? Әҙәм түгел, иблес затылыр был. Бындай һүҙҙе әҙәм һөйләр булмаҫ. Тоҡомобоҙҙо ҡорота, һәләк итә!

Тәнкәбикә. Аяғыңа йығылып инәләм, Аҡъегет. Ололар һүҙен тыңла, тәүбәңде ит. Ҡан ҡәрҙәштәреңде һәләкәттән ҡотҡар!

Аҡъегет. Тәүбә итер ғәйебем юҡ минең, эсәй. Ҡан ҡәрҙәштәрҙе беҙ түгел, һеҙ үҙегеҙ, бер-берегеҙҙе талап, һәләк итәһегеҙ. Йола, ҡанун тигән үлек йәндәр тереләрҙе талай.

Беренсе аҡһаҡал. Башҡа сарабыҙ юҡ, аҡһаҡалдар, был икәүҙе ырыуҙан ҡыуыу кәрәк.

Т а у ы ш т а р. Ҡыуыу кәрәк! Ҡыуыу кәрәк!

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Икеһенең ҡулын бергә шаҡарып бәйләп, далаға ҡыуырға кәрәк.

Т а у ы ш т а р. Ҡыуырға кәрәк!

Д ә р ү и ш. Дүрт яҡҡа ла сапҡын саптырығыҙ. Осраған бер кеше урап үтһен. Ҡайһы ырыуға һуғылһалар, шунда һәләкәт килер.

Т а у ы ш т а р. Һәләкәт килер!

Д и у а н а югереп инә.

Д и у а н а. Байбисә! Байбисә! Ирмәк булды! Ирмәк булды! Күктә айҙың сите кителеп төштө.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Ҡуй, Диуана, бушты һөйләп йөрөмә.

Д и у а н а *(ишеккә югереп бара)*. Ана, ана, үҙең сығып ҡара! Айҙың сите китек!

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л *(ишеккә бара)*. Көткәнебеҙ килде. Донъя бөтә, йәъжүз-мәъжүз айҙы кимерә.

Д ә р ү и ш. Айһыҙ ҡалаһығыҙ тип әйттем бит мин.

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Ай һүнә!

Далала мал тауышы. Эт өрә. Тирмәлә ығы-зығы.

Т а у ы ш т а р. Ай һүнә! Ай һүнә!

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Боҙоҡлоҡ күп ерҙә, боҙоҡлоҡ күп!

Т а у ы ш т а р. Боҙоҡлоҡ күп! Харап булабыҙ. Бары ла ошолар арҡаһында килгән ҡәһәр!

Д ә р ү и ш. Аҡһаҡалдар, тәкбир әйтегеҙ.

Х а л ы ҡ тәкбир әйтеп сыға.

Аллаһы әкбәр, аллаһы әкбәр,
Лә илаһы иллалла, аллаһы әкбәр,
Аллаһы әкбәр...

Дәрүиш менән Тәнкәбикә арттараҡ ҡала. Аҡъегет менән Зөбәржәт икеһе ике ситтә.

Д ә р ү и ш. Һуңғы язаң килде, байбисә. Әйт, Шәфәҡҡа күҙ-ҡолаҡ булһындар. Һинең менән беҙҙең иҫәп-хисап бөтмәгән әле. Күрәһеңдер, донъя мин тигәнсә бара. Шәфәҡ миңә ҡала.

Т ә н к ә б и к ә. Аждаһа һин, мең йыл һаҙҙа ятҡан юха йылан һин!

Д ә р ү и ш. Беҙгә битәрләшер урын юҡ.

Т ә н к ә б и к ә. Я хоҙайым! Бер йәнемде алсы! *(Аua-түнә сыға.)*

Д ә р ү и ш *(көлә)*. Бара торғас, шуға инандым мин — был йыһанда иблестән дә ҡеүәтлерәк зат юҡ! *(Көлә. Сыға.)*

Ут һүнә.

А ҡ ъ е г е т. Бына айыбыҙ ҙа һүнде.

З ө б ә р ж ә т. Күҙҙәребеҙ күрмәһә, тауыштарыбыҙҙан танып, табышырбыҙ, Аҡъегет!

А ҡ ъ е г е т. Зөбәржәт?

З ө б ә р ж ә т. Дөм-ҡараңғы, ә мин ҡурҡмайым. Һинең һулышыңды тоям, Аҡъегет!

А ҡ ъ е г е т. Хәҙер инде бар ҡурҡыныстар артта ҡалды.

З ө б ә р ж ә т. Алда нимә?

А ҡ ъ е г е т. Алда бушлыҡ.

Бер-береһенә яҡыная баралар.

З ө б ә р ж ә т *(хәтерләп)*. Мин Зөбәржәт атлы инем, Аҡъегеттең йәре инем. Шуны эҙләп бара инем, бара инем... *(Быуылып илай.)*

А ҡ ъ е г е т. Зөбәржәтем! Аҫыл ташым минең! Барыбер һине ҡара ташҡа әйләндерә алманылар. Шуның өсөн яҙмышыма рәхмәт уҡыйым.

З ө б ә р ж ә т *(илау ҡатыш)*. Мин һаман да өмөт өҙә алмайым, Аҡъегет! Әжәл беҙҙе ситләтеп үтер һымаҡ. Ҡыҙғаныр ул беҙҙе, ҡыҙғаныр ул! Кешеләр кеүек, мәрхәмәтһеҙ булмаҫ. *(Аҡъегеткә һарыла.)*

Д ә р ү и ш Шәфәҡты тирмә эсенә этеп ебәрә.
Ш ә ф ә ҡ тирмә уртаһына килеп ауа.

З ө б ә р ж ә т. Кем был?
Ш ә ф ә ҡ. Мин.
З ө б ә р ж ә т. Шәфәҡ?! *(Шәфәҡҡа ташлана.)*
Ш ә ф ә ҡ. Әйе, мин. Мин һаман да тере әле.

Ш а р ш а у

Эпилог

Ай тотолоп бөткән төн. Тирмә алды. Ҡулдарына туҙ яндырып тотҡан кешеләр ҡайҙалыр шаулаша. Тирмә алдында факел тотҡан Ялсығол тора. Уны һаҡҡа ҡуйғандар.

Ялсығол. Ҡәбер ҡарауылларға ҡушып китте мине Дәрүиш. Әйтерһең дә кешеләр унан ҡаса ала. Әй, Аҡъегет, Аҡъегет! Ҡолон кеүек кенә уйнап үҫкән балалар ошо көнгә төшөр тип кем уйлаған. Аттар әҙерләп ҡуйҙым, ҡасығыҙ тинем, ҡасманы. Эй, кешеләр, кешеләр. Бер-береһен терелэй ҡәбергә күмәләр. Йәнәһе былар *(тирмәгә күрһәтә)* яҙмышҡа буйһонорға теләмәйҙәр. Теләмәһәләр, үҙҙәренсә ғүмер итһендәр... Әҙәмдәрҙең күңелдәре ҡатты...

Диуана инә.

Диуана. Ялсығол! Ә, Ялсығол! Аттарҙы тотторҙоң да китеп олаҡтың. Мин уларҙы, югәндәрен ҡалдырып, далаға ебәрҙем инде. Кәрәк булһа, тағы тоторһоң әле.

Я л с ы ғ о л. Шаулама, Диуана. Аттар кәрәкмәҫ инде.

Д и у а н а. Нимә булыр икән, Ялсығол?

Я л с ы ғ о л. Яман эштәр булыр.

Д и у а н а. Ямандың да яманымы?

Я л с ы ғ о л. Үтә яманы.

Д и у а н а. Үтә яман булғас, нимә була?

Я л с ы ғ о л. Аҡъегет менән Зөбәржәтте далаға ҡыуалар, Диуана. Уларҙы ас бүреләр сәйнәйәсәк.

Д и у а н а. Ниңә ул бүреләр бер-береһен генә сәйнәмәйҙәр һуң?

Я л с ы ғ о л. Йыртҡыс үҙ тоҡомон ҡыҙғана ул. Кешеләр генә бер-береһен ашай.

Д и у а н а. Мине лә ашарҙармы?

Я л с ы ғ о л. Һине әллә ҡасан ашағандар инде. Һинең хатта исемең дә юҡ.

Д и у а н а. Мине кем ашаған?

Я л с ы ғ о л. Уныһы миңә ҡараңғы. Әммә ашағандар.

Д и у а н а. Бушты һөйлә тағы. Бына аяҡтарым, ҡулдарым, башым бар, башымда кәпәсем бар...

Я л с ы ғ о л. Һинең менән минең бәхетте ашағандар.

Д и у а н а *(баш ҡаға)*. Ә-ә-ә...

Я л с ы ғ о л *(тыңлай)*. Тирмәләгеләр шымып ҡалды. Шәфәҡ кына үкһеп ҡуя.

Д и у а н а. Иртән ҡояш сыҡмаһа, ҡалай итеп йоҡонан уяныр быҙ, Ялсығол?

Я л с ы ғ о л. Ҡояш сығыр, әммә ҡара ҡояш сығыр.

Д и у а н а. Бүтән ҡояшмы ни?

Я л с ы ғ о л. Шул уҡ ҡояш. Тик хәсрәттән ҡара көйөп сығыр.

Д и у а н а. Ай-һай яман булыр.

Факел тотҡан к е ш е л ә р яҡынлаша,

Я л с ы ғ о л. Бында киләләр.

Д и у а н а. Мин уларҙан ҡурҡам, йә тағы ла тотоп ашарҙар. *(Тирмәгә инә.)*

Я л с ы ғ о л. Мал ҡыумаҫтай төндә әҙәм ҡыуырға йөрөйҙәр.

Баяғы к е ш е л ә р әйләнеп килә. Бер нисә ҡ а т ы н-ҡ ы ҙ ҙ а бар.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Улар ырыу тупрағында саҡта, илдән афәт китмәҫ. *(Уның ҡулында оҙон еп.)*

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л. Ҡыуырға кәрәк! Ҡыуырға!

Т а у ы ш т а р. Ҡыуырға! Ҡыуырға!

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Бар, кем, бында сығарығыҙ үҙҙәрен!

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Йөҙҙәренә ҡарап, ғәләм ғибрәт алһын!

Т а у ы ш т а р. Ғибрәт! Ғибрәт!

Б е р ә ү. Ырыуыбыҙ хурлыҡ кисерә!

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л. Әй, бәндәләр! Ғибрәт алығыҙ.

Бер нисә кеше А ҡ ъ е г е т менән З ө б ә р ж ә т т е алып сыға.

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Һеҙ ырыуҙың йөҙөнә төкөрҙөгөҙ. Ырыу һеҙҙән хәҙер баш тарта.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Иблес ҡоло булыу бәндәләрҙе бына нисек юлдан яҙҙыра.

Д ә р ү и ш. Гонаһына күрә язаһы.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л *(Ялсығолға еп һуҙа)*. Мә, Ялсығол, ошо арҡан менән икеһененең дә ҡулын шаҡарып бәйлә. Ҡауышабыҙ тинеләр, ҡауышһындар!

Я л с ы ғ о л. Ҡуй, аҡһаҡал, минең ҡулым бармай.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Был мөртәте тағы ҡайҙан килгән? *(Бер кешегә.)* Күсәрбай, мә, йәһәт кенә булаш.

К ү с ә р б а й. Ат тышаулағаным бар, әммә әҙәм ты-

шаулағаным юҡ, аҡһаҡал, ҡулым белмәй. Үҙең бәйлә.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Ниндәй эш был? Бөтәһе лә ҡарыша.

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Үҙең башлағанды үҙең башҡар, ҡорҙаш!

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Тоҡом именлеге өсөн йәнем фиҙа. *(Аҡъегет менән Зөбәржәттең ҡулдарын артҡа бәйләй.)* Бына шулай. Бындай боҙоҡлоҡтар өсөн үҙ балам булһа ла аямаҫ инем.

Б е р ҡ а т ы н. Был тиклем үк яфалағансы, шунда ғына йәндәрен алығыҙ, исмаһам.

Т а у ы ш т а р. Ебәрегеҙ уларҙы! Шулай ғына ебәрегеҙ!

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Шауламағыҙ! Ниндәй бола тағы?

Хәле бөтөп, Т ә н к ә б и к ә инә.

Т ә н к ә б и к ә. Аҡһаҡалдар! Сабыр итегеҙсе! Һүҙҙәремә ҡолаҡ һалығыҙ.

Б е р ҡ а т ы н. Әсәгә юл бирегеҙ.

Халыҡ, айырылып, юл бирә.

Т ә н к ә б и к ә. Мин — әсә! Ике донъяла ла улар өсөн мин яуаплы. Сабыйҙарҙы ҡуйығыҙ, аҡһаҡалдар, мине хөкөм итегеҙ. Мин гонаһлы, мин бик ҙур гонаһлы, ҡарғышығыҙ минең башыма яуһын. Сабыйҙарҙы ҡуйығыҙ, аҡһаҡалдар!

Д ә р у и ш. Юҡ, байбисә, улар һинең ҡулдан китте. Һин ашыҡма, гонаһтарың өсөн хөкөм һиңә лә етер.

Т ә н к ә б и к ә. Тыңламағыҙ уны! Бер шул ғына бөтә донъябыҙҙы бутаны.

Д ә р у и ш. Самалап һөйлә, байбисә!

Т э н к э б и к э. Хәҙер инде һинән ҡурҡмайым. Ырыуҙаштар! Был — был бик яман зат!

Д ә р у и ш. Был байбисә, ахыры, аҡылынан яҙа!

Т э н к э б и к э. Яҙырһың да! *(Аҡъегеткә.)* Балам, кисер мине. Тәүбәңде әйт, буйһон. *(Аҡъегет өндәшмәй.)* Бәғерең таш түгел ине бит, балам.

Я л с ы ғ о л. Үҙең уны ташҡа әйләндерҙең, байбисә.

Т э н к э б и к э. Һин, исмаһам, иман килтер, Зөбәржәт. Һин бисә бит, улай ҡаты булма. *(Зөбәржәт өндәшмәй.)*

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Хәҙер һуң инде, байбисә. Хөкөмөбөҙҙө тәңре ҡабул итте. Үҙгәртерлек ҡөҙрәт беҙҙә түгел.

Беренсе шаршауҙа кейеп сыҡҡан туй кейемендә Ш ә ф ә ҡ сыға. Бер ситтә ғорур баҫып тора. Кешеләр уға ғәжәпләнеп ҡарай.

Б е р ҡ а т ы н. Әстәғәфирулла!

Т э н к э б и к э. Бөгөн туй күлдәге кейер көнмө, Шәфәҡ? Әллә бер-бер шауҡым ҡағылдымы? Ирең әжәлен эҙләп китә, ә һин?.. *(Шәфәҡ өндәшмәй.)*

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Йә, ҡан ҡәрҙәштәр, хоҙайға тапшырайыҡ. Балаң менән бәхилләш, байбисә.

Т э н к э б и к э. Бәхил бул, Аҡъегет. Аҡ исемеңә шулай ҡара яғылырға насип булған, күрәһең. Бәхил бул! Һуңғы тапҡыр тауышыңды ишетеп ҡалайым. Әсәйеңә берәй һүҙ әйт, балам!

А ҡ ъ е г е т. Ишетелер ғәйеп ишетелеп, әйтелер һүҙ әйтелеп бөттө, әсәй. Һиңә түгел, тыуып-үҫкән төйәгемә генә һүҙем бар. Тупрағым, һыуҙарым, тауҙарым — төйәгем! Бәхил булығыҙ! Һеҙҙә ун ете йыл хөр йәшәп, сәңгелдәктәгеләй рәхәт күрҙем. Ошо хөрлөк өсөн үкенесһеҙ әжәлемә ҡаршы барам. Хуш, төйәгем!

Күңел ярам ауыр минең, һыҙланамын,
Барыр юлым дөм-ҡараңғы, һыҙланамын.
Һыҙланһам да, юҡ, үҙемде ҡыҙғанмайым.

Ялсығол ағай, Диуана, Шәфәҡ, бәхил булығыҙ! *(Шәфәҡҡа борола.)* Ғәйебем булһа, бары — һинең алда, ҡәһәрләмә мине, Шәфәҡ!

Шәфәҡ баш эйә. Зөбәржәт менән икеһе, ҡапыл боролоп, ҡараңғыға атлайҙар. Тәнкәбикә ҡатып ҡала.

Икенсе аҡһаҡал. Я хоҙайым, был гонаһтарҙан да беҙҙе айырҙың.

Өсөнсө аҡһаҡал *(ҡулын һелтәй)*. Бар ҡарғыштар, бар бәләләр шулар менән китһен.

Тауыштар. Ләғнәт! Ләғнәт! Ләғнәт!

Берәү. Ризыҡ һиҙеп, ас бүреләр олой!

Бер ҡатын. И, илаһым! Бигерәк ҡаты яза!

Ҡапыл боролоп, икенсе яҡҡа Шәфәҡ китә. Уның юлын Дәрүиш бүлмәксе итә. Дәрүиште Ялсығол ситкә этәрә лә Шәфәҡ артынан атлай.

Икенсе аҡһаҡал. Бөтәһе лә — иблес ҡолдары, боҙоҡлоҡ ҡолдары. Китһендәр эйҙә, китһендәр. Төйәгебеҙгә именлек килер.

Тауыштар. Именлек килер!

Өсөнсө аҡһаҡал. Боҙоҡлоҡ ҡолдарына үлем!

Тауыштар. Ҡолдарға үлем!

Диуана *(ҡапыл уртаға сыға)*. Ҡолдар ҡайҙа? Ҡайҙа ҡолдар?

Берәү *(китеүселәр яғына төртөп күрһәтә)*. Ана ҡолдар!

Диуана *(шарҡылдап көлә)*. Ҡолдар! Ҡолдар! *(Китеүселәр яғына ҡарай.)* Унда ҡолдар юҡ! Унда бары дүрт батша ғына күренә. Дүртеһенең башында дүрт ал-

тын таж ялтырай. Ҡолдар ҡайҙа? *(Ҡысҡырып көлә.)* Ҡолдар бына бында! Бында ҡолдар! *(Беренсе аҡһаҡалға.)* Маңлайыңда ана ҡоллоҡ мөһөрө ҡара янып тора, ҡара янып тора! *(Икенсе аҡһаҡалға.)* Эсеңдә ана, ана, бөкөрәйеп ғәрип ҡол ултыра. *(Дәрүишкә.)* Һинең эсеңдә ҡол юҡ, бөгәрләнеп, бөгәрләнеп, бөгәрләнеп ҡара йылан ята... Ә... Тәнкәбикә, байбисә? Муйыныңда һинең көмөш муйынса түгел, көмөш тоҙаҡ — ҡоллоҡ тоҙағы. Үҙ тоҙағың ана үҙеңде быуа, быуа, быуа! *(Көлә.)*

Д ә р ү и ш. Тыйығыҙ шул Диуананы!

Д и у а н а *(дауам итә)*. Балаларыңды упҡынға аттың инде, байбисә, хәҙер үҙең ташлан! Ана, ана, ана, упҡын төбөндә балаларыңдың һөйәктәре ағарып ята! Ағарып ята! Мин уларҙы барып күмәйем. Үлгәндәрҙе ергә күмәләрсе, үлгәндәрҙе ергә күмәләрсе, үлгәндәрҙе ергә күмәләрсе... *(Китә.)*

Тәнкәбикә аҡрын ғына сүгеп төшә. Алыҫта китеүселәр барған ерҙә яҡтылыҡ полосаһы күренә, китеүселәр шунда килеп сығалар.

Ш а р ш а у

Каримов Мустафа Сафич

В НОЧЬ ЛУННОГО ЗАТМЕНИЯ

(на башкирском языке)

Редакторы Х. Т. Бикколов
Художество редакторы В. Д. Дианов
Техник редакторы Р. Х. Рәхмәтуллина
Корректоры Ф. Х. Әхмәрова

●

Наборға бирелде 29.IV. 1965 йыл. Баҫырға ҡул ҡуйылды 30.VI. 1965 йыл. Ҡағыҙ форматы $70\times108^{1}|_{32}$. Физ. баҫма табаҡ 2,625. Шартлы баҫма таб. 3,67. Учет.-изд. таб. 2,76. Тиражы 4000 экз. П 16236. Изд. № 55. Заказ № 318. Хаҡы 29 тин.

Башҡорт АССР-ы Министрҙәр Советe эргәһендәге Матбуғат идаралығы. Башҡортостан китап нәшриәте.
Өфө, Совет урамы, 18.

●

Башҡорт АССР-ы Министрҙәр Советe эргәһендәге Матбуғат идаралығы. Полиграфия комбинаты.
Өфө, Октябрь проспекте, 2.

ПРОВЕРЕНО
07 СЕН 2016
Подпись